pedagogická knihovna
redakcí frant. pražáka

Svazek
5.

KRESLÍŘSKÝ VÝVOJ DÍTĚTE V DOBĚ PŘEDŠKOLNÍ

NAPSAL RUDOLF ČERMÁK

Kč
10·50

nakladatel B. Kočí,
knihkupec v Praze I, Masarykovo nábř.

PEDAGOGICKÁ KNIHOVNA
REDAKCÍ FRANTIŠKA PRAŽÁKA

Sv. I. Prof. Jan Čeněk:

Střední školství

Kniha tato byla dlouho již pohřešována. Informuje o vývoji středoškolské organisace, o hlavních problémech reformních, o nynějším stavu školství středního v evropských státech a bude základním pramenem ke studiu reformy nejen střední školy, ale i školství vůbec. Proto je nezbytnou nejen v knihovnách profesorstva, ale i učitelů všech kategorií škol.

Obsah: I. Církev a stát. II. Konservatismus a liberalismus. III. Vývoj k demokracii. IV. Výhledy v budoucnost. — Cena Kč 16·80.

Sv. II. Doc. Dr. Jan Uher:

Hlavní zásady didaktiky

S rozvojem pomocných věd pedagogických, zejména psychologie rozvíjí se rychlým tempem i didaktika. Je to umožněno i využitím exaktních metod pro práci pedagogickou. Dnes nemožno se spokojovat přibližným odhadováním věcí, je třeba chtít vědět jistě. Autor v této knize neuspokojuje se v pedagogice se zásadami sebe logičtějšími, ale hledá pečlivým, přesným pozorováním proč je nutno tak řešiti zásady pedagogické. Je to první kniha česká, která řeší soustavně problém didaktiky vědecké, didaktiky, o níž opírati se musí veškerá práce učitele kterékoliv kategorie školy.

Obsah: Pojem didaktiky. — Složky učebného procesu. — Podmínky na straně dítěte. — Paměť. — Asociace. — Pozornost. — Apercepce. — Myšlení. Individualism. — Samočinnost. — Iracionální stránky učení. — Únava — Podmínky na straně látky. — Výběr látky. — Utřídění látky. — Učebnice. — Metody učebné. — Forma vyučovací. — Učitel. Cena Kč 7·80

Sv. III. František Pražák:

Počátky české školy pokusné

Pokusným školám v cizině věnuje se pečlivá pozornost. Moderní, vědecké pedagogice stávají se tyto pokusy oporou práce. I u nás vyrostla řada pokusných škol, a nemá-li zapadnouti význam pokusů našich, je třeba shrnouti vše, co kladného i záporného vnesly dosavadní ukončené pokusy v pedagogiku českou, aby na podkladě tom mohla býti podepřena příští reforma české školy vůbec. O to snaží se publikace tato.

Obsah: 1. Česká škola pokusná (úvodní přehled). 2. Pokus Bakulův. 3. Úlehla-Hrejsová. 4. Škola mateřská. 5. Kubálek. 6. Mužík. 7. Bartoň. 8. Dům dětství. Cena Kč 6·60

RUD. ČERMÁK:

KRESLÍŘSKÝ VÝVOJ DÍTĚTE V DOBĚ PŘEDŠKOLNÍ

PEDAGOGICKÁ KNIHOVNA
ŘÍDÍ FRANTIŠEK PRAŽÁK
SVAZEK 5.

RUD. ČERMÁK:

KRESLÍŘSKÝ VÝVOJ DÍTĚTE V DOBĚ PŘEDŠKOLNÍ

NAKLADATEL B. KOČÍ, KNIHKUPEC
PRAHA I., MASARYKOVO NÁBŘ. Č. 14.
1927

OFFSITE
LB
1139
.D7
C47
1927g

Grafické závody Karla Šolce v Kutné Hoře

ÚVOD

Důležitost studia dětských kreseb s hlediska pedopsychologického dokumentuje dnes již celá řada vynikajících odborníků, kteří jednak v pojednáních a článcích, jednak v úplných monografiích předmětem tímto se zabývali i dosud zabývají.

Většina z nich studovala tento projev dětský metodou statistickou, t. j. hromadným šetřením kreseb od velkého počtu dětí rozmanitě sebraných.

Oproti nim nepatrné jen procento pozorovatelů odhodlalo se zkoumati rozvoj spontánního kresebného projevu na dítěti jednom (metodou biografickou). Má to svoje důvody. Vyžaduje to doby více roků, což znamená velikou trpělivost a důslednost ve sbírání („nepřeskočiti" určité stadium vývojové), popisování a vysvětlování kreseb (vztahy, vlivy a j.). Dále: sběratel sám i celé prostředí a nejbližší okolí dítěte musí býti správně vědomi cíle svého zkoumání, aby na povahu, hojnost a techniku kresebných projevů dětských buď vědomě či nevědomě nebylo působeno. To předpokládá jednak určitou pedopsychologickou zdatnost, jednak co do techniky sbírání znalost základních pravidel. Konečně musí býti předmětem zkoumání dítě tělesně i duševně normální, nejedná-li se ve studii výslovně o projevy dětí abnormálních.

Už jen z tohoto nástinu je zřejmo, že zkoumání tímto způsobem vedená budou řídká. Samostatnost projevů rušívá se buď po stránce technické (radí se, opravuje, předkresluje), nebo po stránce obsahové, ve výběru motivů i mnohosti jejich (dítě kreslí, kdy dospělý si přeje a co si přeje) anebo konečně chybuje se v obou směrech. Z důvodů těchto zároveň vysvítá, že návodné „výkresy"

školní — třebas od téhož dítěte — v obor zkoumaných spontánních projevů nepřísluší.

Z počtu těch, kteří se pokusili stopovati kresebný rozvoj u jednoho dítěte, ať už jako projev sám pro sebe či v řadě projevů ostatních (v deníku dítěte) jmenuji některé známější z období předválečného.

E. E. BROWN: „Notes on Children's Drawings", Berkeley 1897. — V práci této shrnují se především pozorování sl. M. W. Shinnové o její neteři Ruth W., pí. K. W. Slackové o její dcerce Ruth, pí. E. G. Sharpové o synku Bayardovi a pí. L. M. Chapmanové o synu Carrollovi. — Práce sl. Shinnové je nejsoustavnější a nejobsáhlejší.*) Shinnová již dříve vydala o rozvoji svojí neteře monografii „Notes on the Development of a Child" (část I. 1893, část II. 1894), jejíž materiál pak dodatečně zpracovala v populárnějším spisu „The biography of a baby" (Životopis dítěte), Boston a New York 1900.

H. LUKENS: „A study on children's drawings in the early years", 1896.

LOUISA HOGAN: „A study of a child", Harper 1898.

J. M. BALDWIN: „Mental Development in the Child and the Race" (2. oprav. vydání 1900). Zde popisuje a vysvětluje autor kresby svojí dcerky H., počínaje jejím 28. měsícem věku.**)

U. LORETA pozoroval kresebný rozvoj svého synáčka***) a uveřejnil o tom dva články v „Rivista di Psicologika". (Prvý článek r. 1905 v roč. I., druhý článek 1907 v roč. III.).

O. BIE: „Zur Entwicklung des Auges: Zeichnungen eines Mädchens vom 5.—14. Jahre". (Kind u. Kunst 1905).

Vratislavští manželé Ernst a Gertruda Scupinovi psali pečlivě deník o svém synáčkovi (dle pokynů Preyero-

*) Viz referát v P. R. XVII., str. 159.
**) Dle ref. prof. Čády v P. R. XVI. str. 54.
***) Ref. v P. R. XX.

vých), kde rovněž obsaženy jsou záznamy o rozvoji kreslířském: „Bubi's erste Kindheit“ (Lipsko 1907) a „Bubi im 4—6 Lebensjahre“ (Lipsko 1910).

Velmi podrobně zaznamenán byl kreslířský rozvoj hocha (Güntra) od manželů Kláry a Williama Sterna za období od 4—7 r. věku dítěte, v pojednání: „Die zeichnerische Entwicklung eines Knaben von 4 bis 7 Jahre“. (Lipsko 1913).

Drážďanský prof. K. ELLSNER píše o kresbách svého hocha od jeho $2^1/_2$ r. věku do vstupu do školy v díle: „Aufgaben zum Zeichen — u. Werkunterricht“ (I. díl, od str. 23—45), Drážďany 1910.

Konečně velmi obsáhlou a důkladnou monografii v tento obor spadající vydal G. H. LUQUET: „Le dessins d'un enfant“ (Paříž 1913)*), kde zkoumá kresbičky svojí dcerky Simonny z jejího věku od 3 r. $3^1/_2$ měs. do 8 r. $8^2/_3$ měs. — Z poslední pak doby zaznamenáváme práci italské učitelky G. Lombardo-Harasimové, která ve svazku Il Disegno Infantile (Řím 1925) podává podrobné záznamy o kreslířském vývoji své dcerušky od jejího 2. až do 12. roku věku. —

Jestliže tento výčet prací — zajisté že neúplný — u porovnání s velmi četnými šetřeními hromadnými a studiemi teoretickými jeví se býti v nepoměrné menšině, tím hůře dopadá porovnání našich českých zkoumání biografických ve vztahu k vyjmenovaným šetřením cizím.

Je sice pravdou, že i u nás mnozí jednotlivci sledovali či sledují kresebný rozvoj svých dětí, ať už z důvodů jakýchkoliv: buď pro upomínku na dětství svého miláčka či z obdivu nad zvlášť zdařilými projevy. Ale činí se tak většinou nahodile, nesoustavně, příležitostně, anebo se chybuje jinak: zasahováním, urychlováním rozvoje, nebo nevydrží se vůbec dlouho souvislé sbírání a zkoumání prací, a konečně nepublikují se zprávy o výsledcích šetření.

Není tudíž divu, že v naší poměrně mladé ještě literatuře pedopsychologické nemáme tento obor individuelních še-

*) Viz referát v P. R. XXVII. str. 847.

tření buď vůbec zastoupen anebo jen velmi slabě. Pokud moje sledování sáhá, byl to jediný případ u synka prof. Al. Boudy, o jehož kresebném rozvoji byla zmínka v kreslíř. časopise „Našem Směru“ roč. I. a v „Pedag. Rozhledech“ roč. XXI. (str. 970) a roč. XXIII. (str. 732). Prof. Kubálek ve svém pojednání o „Víťovi“*) věnoval též několik stránek (od 40—46) sledování kreslířského rozvoje tohoto hocha během 1. šk. roku, a konečně v chystané práci pí. Stržínkové (v Dědictví Komenského) mají býti rovněž obsaženy postřehy z pozorování vývoje u dvou dětí.

Ohledně ryzosti pravého dětského výrazu jakož i důslednosti v bdělém stopování celého řetězce vývojového, všech jeho period, nutno připomenouti, že v málokterém i z těch pozorování, jež byla publikována (ať v cizině či u nás) docíleno bylo hodnotných a směrodatných výsledků.

Připomínám třeba z výčtu studií cizích hned první sbírku Brownovu. Tam v oddíle o šetření sl. Shinnové dovídáme se, že její neteř Ruth W. seznámila se s kresbami v 18. měsíci života, kdy matka nakreslila pro ni čtverec a kruh. Od té chvíle žádalo dítě stále, aby jí matka předkreslovala a 10. dne pokusilo se samo o prvé napodobení kruhu. Odtud také kreslí hlavně tvary geometrické. Prvý pokus téhož děvčete o kresbu dle přírody vzniká zase tak, že sl. Shinnová dala dítěti kresliti fialku. — V druhé části (šetření pí. Slackové) zdůrazněno, že dcerka Ruth začala účelně kresliti, až když ji matka požádala, aby udělala pěkný obrázek. — U malého Bayarda ve III. části (šetření pí. Sharpové) výslovně podotčeno, že na jeho kresby měli značný vliv starší jeho bratři. — Caroll pí. Chapmanové (IV. část) pak nejen viděl často kresliti své sourozence, ale i matku, která mu ve 32. měsíci jeho věku předkreslovala tištěné písmo a geometrické obrazce, k jichž obkreslení jej výslovně vybízela.

Baldwin ve své knize rovněž poznamenává u kresby

*) „Víťa, hoch v sedmém roce“. (Něm. Brod 1924).

své 28. měsíční dcerky H., že prvou kresbu člověka provedlo dítě podle jednoduché předlohy, dle panáčka, kterého dříve otec načrtl zcela hrubými rysy.

Lukens pohnul svou malou dcerka Lilian (ve věku $2^1/_4$ roku) k prvé její kresbě člověka výslovnou výzvou k této kresbě. Ve věku $4^3/_4$ roku, při opětovné výzvě, aby jej (otce) kreslila dle skutečnosti, upozorňuje dítě na současné obsahové nedostatky kresby.

Pozorování, která uveřejnil U. Loreta o kresbách svého hocha, vykazují zase značnou mezerovitost v sledování rozvoje a sbírání prací. Sám se přiznává, že začal si všímati kreseb hochových až od 7. roku jeho věku, takže uniklo mu nejdůležitější vývojové období předškolní. Vedle toho v hotových pracích upozorňoval přímo hocha na nesprávnosti a chyby v proporcích a barvách, takže měl silný vliv na rychlý rozvoj hocha po stránce technického podání.

Ani manželé Sternovi ve svém jinak velmi promyšleném a cílevědomém pozorování kresebného rozvoje svého synka neodolali, aby jej tu a tam neupozornili zprvu na hrubé chyby, později na ten neb onen detail anebo konečně aby mu nedali — třebaže jen zřídka — i určitý úkol k zpracování.

Prof. Ellsner zase předkresloval svému Karlíkovi na jeho „rozkaz“ to, co si dítě diktovalo, ne tak ani pro přímé obkreslování jako více pro radostný zájem dítěte o „čtení“ kreseb. Že ovšem určité stopy tohoto vlivu otcovských kreseb aspoň na výběr motivů u pozdějších kreseb dítěte dají se zjistiti, je samozřejmé.

A co konečně poznamenává náš prof. Bouda o kresbách svého hocha z jeho věku od 6 do 9 let (u kolekce výkresů, kterou měl na III. mezinár. sjezdu kreslířském v Londýně 1908)? „Sbírka těchto prací není provedena ve škole samé, nýbrž povstala doma a to spíše hravostí dítěte, jehož čmárání dán však určitý směr, a zájem pro kreslení hlavně představivostí byl podporován a řízen“.

Dobře uváživ všechny nesnáze a překážky s tímto dlouhodobým způsobem zkoumání spojené, jakož i všechny

činitele a možnosti odvádějící od ryzosti spontánního projevu dětského, odvážil jsem se podobného pokusu u vlastní dcerky, za účelem jednak stopovati obsahový i technický vývoj jejího kresebného výrazu — spontánního co možno po všech stránkách — a shrnouti charakteristické vlastnosti jeho, jednak sledovati všechny činitele a vlivy, jak a v čem na tento rozvoj působily, jakož i hledati různé psychické vztahy a závislosti, na něž dalo by se z těchto projevů kresebných usuzovati.

O pohnutkách a příčinách, jež mne přivedly k tomuto šetření, nemohu se zde obšírněji rozepisovati. Shrnuji jen, že jádrem jich byla snaha po vlastním poučení, jehož potřebu jsem v proudu různých zmatených a nevyjasněných názorů — jednak o úkolu kreslení školského jednak o psyše dítěte — stále živěji a bolestněji pociťoval. Poučení o tom, co možno v přirozených možnostech — bez umělého urychlování či jiného zasahování — očekávati od normálního dítěte v jeho výrazu kresebném po stránce obsahové i technické, poučení i o zákonitosti tvoření spontánního, z něhož těženo mohlo by býti eventuelně pro didaktické účely školy národní.

Životopisný nástin zkoumaného dítěte.

RŮŽENA ČERMÁKOVÁ.
(* 8./3. 1912 v Brumovicích na Moravě.)

Údaje o rodičích.

Otec.

Jest učitelem. Pochází z Plzně, byl prvorozeným synem v řadě 6ti sourozenců, jichž otec byl dělníkem ve Škodových závodech. Ve školách patřil k žákům nadaným, v soukromých zálibách tíhl jaksi mimo zájmy svého nejbližšího prostředí, mimo všednost, praktičnost a užitkovost. Byl romantikem. Principem, který prostupoval všech-

ny předměty a obory jeho zájmů, byla záliba v odhalování, objevování, obsahující však vždycky prvek více estetický než užitkový. Dle toho vypadal i výběr jeho nejzamilovanějších vyučovacích předmětů z dob školních: sloh, zeměpis, příslušná literatura (cestopisy), z přírodopisu pouze geologie, kreslení (a i tu zase spontanní záliba v krajinářství, romanticky zabarveném). Počty, měřictví, fysika a vůbec praktické nauky nechávaly jej chladnými, ač celé mládí své ztrávil v ovzduší továrenských dvorů a strojů a doma slýchal hovory týkající se výhradně problémů veskrze praktických. Byl typem dítěte vymykajícího se z pravidla o vlivu prostředí. Povahou byl přecitlivělý, více samotář než společenský, při práci vytrvalý. Po stránce tělesné trpěl v mládí chudokrevností a zánětem levého kyčelního kloubu (dvakráte operován). — Všichni sourozenci jeho byli kreslířsky nadaní. Z příbuzenstva byl jeho strýc (se strany otcovy) malířem pokojů, který nadáním a pílí dosáhl značné výše v krajinářství i portrétech.

Matka.

Pochází z městyse Rajhradu u Brna, byla nejstarší dcerou jednoho z místních domkařů. V mládí svém ve školních letech byla nadání průměrného, v předmětech technických (kreslení, psaní) podprůměrného. Vynikala naopak nadprůměrnou citlivostí hudební (sluch, intonace, zpěv) a zvláštní schopností bystrého postřehu, schopnosti úsudku a snadnosti v přizpůsobení se daným situacím. Její výchova, vedená v duchu pouze praktickém, zanechala do dneška tento rys v její povaze. Založení více společenského, citům méně přístupna. Fysicky od mládí až podnes překypujícího zdraví a síly. Nadání pro kreslení nevyvinuto u žádné větve příbuzenské.

Zkoumané dítě.

Narozeno na ryzím mor.-slováckém venkově, kojeno vlastní matkou, nepřestálo v celém období předškolním žádných těžkých nemocí ani duševních otřesů. Volnosti v pohybu na zdravém vzduchu těšilo se v míře nejhojnější, zrovna tak jako přirozenému a nutnému dobrodiní ze společnosti četných dětí sousedů a jejich společných her. Tak jako tyto děti trávila i malá Růženka svoje mladá léta v nejhojnějším styku s přírodou a jejími jevy i bytostmi. Už prvý rok svého života měla příležitost vychutnávati plnými doušky rozkoš z batolení v trávě (často i spánku); později — v době dokonalého zmocnění se chůze — plnou měrou využitkovala svého ohnivého temperamentu a svižného tílka k závodění a dovádění se svými vrstevníky a vrstevnicemi (běh, přeskakování příkopů, šplhání na ploty i stromy). Po této stránce fysického využití výhod venkova nelišilo se dítě naše od ostatních venkovanů a také jsme o to vůbec neusilovali. Dovoleno mu zúčastniti se všech místních primitivních her a zábavek venkovských dětí, sobě ponechávaných; zjištěno, že po hrách hybných nejvíce je připoutaly takové, jichž výsledkem byla nějaká tvořivá či vynalézavá činnost; modelování v hlíně, písku, bouchačky z bláta, splávky po dešti; hračky robené z květin (panenky z vlčího máku), stvolů (z pampelišky), listů, trnů, (věnečky), plodů a pod.; užití polínek neb vidlicovitých větviček za panenky atd. — Nebránilo se děvčeti v jeho nejzamilovanějším zaměstnání — pasení husí. — Bralo se s sebou do pole*) jak v době sázení bramborů a kukuřice, tak v době sklizně těchto i jiných plodin, kde dítě činně (a se zápalem) snažilo se ukázati svoje schopnosti pracovní. — Zasvěcovalo se a přibíralo k obsluze domácího zvířectva (drůbež, prasátko, koza, pes) atd. — Konečně nebráněno též nikterak v jeho vrozené a silné zálibě pro přírodní koupele (v potoce), naopak v této vlastnosti — ovšem přiměřeně — posilováno.

*) Válečná výpomoc obcí venkovskému učitelstvu!

K čemu cílí vypsání těchto podrobností z prvých šesti let věku dítěte?

Chtěl jsem tím jen slabě nastíniti, že hleděli jsme této neocenitelné výhody, kterou skytá ranná výchova dítěte v klínu venkova, plně využiti pro náš cíl — pozorování normálního grafického vývoje dětského — jehož regulátorem jest právě přirozenost po všech stránkách vývoje jak těla tak i ducha.

Shrňme stručně tyto výhody venkova:

Fysické: Vedle naprosto zdravého vzduchu dokonalý vývin údů, dýchacích ústrojí, pohybů velkých (základních) i jemných a j.

Intellektuální: Schopnosti pozorovací i chápavost vůbec uplatňují se na předmětech, duševnímu stupni dítěte přiměřených; — obohacování základními a nutnými představami děje se povlovně, ale ne mezerovitě (poznávání primitivních prací, zvířectva, rostlinstva, plodin); — vše plyne ze skutečného názoru, vlastním seznáním a prožitím; proto jsou představy jasné a pro skutečný život vhodné.

Mravní a volní: Pěstování soběstačnosti, smělosti, odvahy.

V systému přirozené výchovy nutno však vedle těchto přímých činitelů prostředí vzpomenouti ještě jiných, jež působí jaksi cestou nepřímou, nezasahováním v samostatný a logický rozvoj dětských pozorování a zkušeností, jichž cestou smyslů (skutečným názorem) dítě nabylo.

Varovali jsme se dle toho jakéhokoliv přibarvování zjevů přirozených výklady nadsmyslnými: v prvé řadě nepřipuštěny v tomto období dosud otázky a problémy náboženské; dále odstraněny nevhodné pohádky a vůbec vypuštěno strašení — v jakékoliv formě — různými tajemnými bytostmi či zloduchy. Důsledky: děvče nemělo strachu z hastrmana při koupání, nebálo se noci, hřbitova (bydleli jsme vedle!), hloubky lesa, neznalo polednic, klekánic, lesních příšer atd. Rovněž divadel ani kin v době předškolní nepoznalo.

Všem podmínkám svrchu uvedeným bylo možno po vzájemné úradě snadno vyhověti, tím spíše, že kolem dítěte v rodině nebylo kromě nás dvou rodičů již nikoho. Jediná z dospělých osob, jež byla nejčastějším — po nás — druhem dítěte, místní učitelka ruč. prací pí. B. K., byla do našeho výchovného plánu úplně zasvěcena; styky pak s příbuznými (babička a dvě tety dítěte) pro značnou vzdálenost byly velmi řídké.

Tolik ohledně nezasahování v přirozený vývoj dítěte po stránce povahy a intellektu.

Vzhledem k docílení přirozenosti a ryzosti v rozvoji výrazu grafického stanoven pak přesně plán a učiněna opatření, jak umožniti a podporovati spontaneitu kresebných projevů dítěte po stránce obsahové, dobové i technické.

Způsob zkoumání.

Podmínky vnější.

Aby znemožněn byl vliv obrazů, nebylo na stěnách kuchyně, kde jedině se dítě zdržovalo, kromě jediné společné fotografie vůbec žádných obrazů. (Pokoj byl úzký, chladný, neobydlený.) Nebylo ani žádného „dětského pokojíčku“, kde by dítě bylo obklopeno lákavými hračkami či obrazovou pastvou pro oči. Dále: v celém období předškolním nedostalo se dítěti do rukou obrázkových knih, až do 1. škol. roku, kdy už vlivu knih nebylo možno brániti. Nechtěl jsem ještě vkládati v tomto věkovém údobí umělou přehradu mezi dítě a svět s jeho skutečnými jevy, neboť právě tento skutečný svět (nikoliv v papír přenešený, zidealisovaný, zesymbolisovaný) měl býti prvním materiálem pozorovacích schopností dítěte. Přes toto opatření — zdánlivě snad tvrdé — mohu ujistiti, že za podmínek, v nichž dítě v tomto období vyrůstalo, nepocítilo naprosto nějaké dlouhé chvíle či duševních škod a nesnází. Jediným přepychem byla její primitivní panenka, zprvu samodělná, později koupená

hadrová. Ostatně ve věku 2 let dostala sestřičku, která už dovedla všechny její volnější chvíle absorbovati, a na níž zase s dojemnou vážností učila se užívati zkušeností nabytých dříve s panenkou. — V bytě nebylo též v tomto období žádné zvláštní tabule, která by už svou stálou přítomností byla dítěti jakýmsi svodidlem k výrazům kresebným. (Tabule takové dostalo se dítěti až v období školním). — A konečně nebylo ani skizáku, do něhož by dítě pravidelně list za listem pracovalo. Má takový sešit kreslicí sice svoje výhody (pro sběratele: pohodlí), ale nevýhod je více. Dítě při listování — prohlížejíc starší práce — může dodatečně (i po delším čase) buď z pouhé kratochvíle nebo z rozvitějšího smyslu kritického leccos na prvých primitivních výrazech pozměniti, doplniti, „opraviti“, lecčehož ale též — stálým názorem — setrvačností se držeti, ač už jinak mohlo ukázati v rozvoji spontánním stupeň další. Jinou nevýhodou náčrtníku zdá se mi též jeho formát (stále stejné velikosti) a ukládání, takže často nemůže vyhověti okamžité potřebě dítěte (kterému stačí i nepatrný čistý okraj novin či časopisu).

Naše zařízení bylo prosté: nařezané volné osmerky papíru různé jakosti (psacího i kreslicího) uloženy na určitém místě, dítěti přístupném, takže mohly býti kdykoliv — kdy chut ke kresebnému hovoření dítě ovládla — použity.

Kresby sbírány vždy toho dne, kdy vznikly, pomocí vhodných a nenápadných otázek „vysvětleny“, věrný slovný doprovod, zvláště u prvotin dítěte, na rubu papíru připsán (toto už v nepřítomnosti dítěte), veškera žeň odatována a nenápadně uložena. Ostatně řídili jsme se tu co možno přesně pokyny Čádovými, jak je uvádí ve svém základním pojednání o kresbách dětských*): nevynucovati na dítěti, respektovati náladu, dobu, místo, neprozraditi účel sbírání pro možnost buď řemeslné šablonovité produkce či opačně pro eventuelní uschovávání, tajení a pod.

*) V P. R. XVI.

Kreslivem byla ponejvíce tužka obyčejná, méně barevné tužtičky a štětec. V periodě prvých čmáranic pak též křída.

Podmínky vnitřní.

a) Co do obsahu a techniky: Varováno před určením motivu dítěti, nepředkreslováno vůbec, neopravováno a neraděno ani technicky ani výkladem.

b) Co do posloupnosti vývojové: Kromě nedostatečně zachyceného prvého období čmáranic dětských sledovány spontánní projevy kresebné nepřetržitě a beze skoků od prvé zachycené představy isolované a uvědomělé (z věku 3 r. 5 měs.) až do vstupu dítěte do 1. tř. obecné školy.

Konče tento oddíl, v němž chtěl jsem blíže informovati o zásadách a opatřeních při našem šetření, cítím se povinen ještě vysvětliti toto: Byl jsem si dobře vědom, že včasným (= v pravou dobu) a přiměřeným zasáhnutím v rozvoj dětské kresby byl bych snad způsob projevu dítěte kvalitativně zdokonalil a časově i uspíšil. Ale právě proto, že sledována byla vývojová linie tím směrem, aby ukazovala nejen přednosti, ale i vady tohoto systému dětského samoučení, pak i cesty, kterými se dítě ve svém rozvoji ubíralo (jak a kdy došlo k cíli), — nebylo úmyslně ani v dobách pozdějších,*) kdy vyspělá kritika dítěte žádala již přímo pomoci, žádným způsobem ani pomoženo ani poraděno. Předem mohu o tom ujistiti, že výhod z tohoto způsobu nabyto bylo — zvláště ve vztahu k rozvoji všech ostatních funkcí a projevů — mnohem více nežli eventuelních vad, jež ponejvíce utkvívaly ve stránce technické.

Co do způsobu zpracování sebraného materiálu bude k vůli jasnějšímu a přehlednějšímu uspořádání postupováno tak, že z denně nebo pravidelně sbíraných prací (zajisté rozmanitého charakteru) vybrány budou v části,

*) Kresebný rozvoj tohoto dítěte sledován až do 14. roku jeho věku.

jednající o obsahu kreseb jednotlivé motivy (figurální i věcné), jichž vývojová linie bude chronologicky po všech stránkách sledována, z deníkových pak záznamů o duš. rozvoji dítěte zdůrazněny budou příslušné partie, poukazující na různé vlivy a vztahy.

Tím také naznačeno je myšlénkové rozdělení celého našeho pojednání.

A) Obsah kreseb.

I. Perioda čmáranic.

Přípravou k ní byly všecky druhy a způsoby zábavek dětských, jichž výslednicí byly viditelné stopy po určitém pohybu ruky: zpočátku pouhé rytí prstíkem neb větvičkou (hůlečkou) v blátě, písku, prachu, ve sněhu, čmárání na zamlženém okně, na zaprášeném stole a j., poté užití prvého primitivního kresliva: úlomků cihel, barevných hrudek, vápna, konečně křídy k čarám po zdech, plotech, dveřích, kufrech a pod.

Odtud datuje se již povlovný přechod ke skutečným čmáranicím na papíře s použitím barevné i obyčejné tužky, jimiž vidělo dítě svého otce u stolu často „psáti“.

Bylo-li první pohnutkou dítěte k projevům tohoto druhu pozorování otce nad papírem skloněného a určité pohyby rukou konajícího, tedy jakési představy dítěte o pohybech ruky a snaha napodobiti je, či došlo-li k nim bez jakékoliv předcházející představy neb vnějšího podnětu, je těžko rozhodnouti, ale jisto jest, že k prvému samochtěnému pokusu došlo v 19. měsíci dítěte.

Byla to směs šikmých dlouhých čar (v úhlu kolem 50°), výsledků to základního svalstva ruky, která zmocnila se v předcházejícím si hraní a otáčení kreslivem poměrně správného držení tužky a která snažila se tyto prvé škrty hotoviti v nejméně únavné poloze. Tento zákon nejmenšího úsilí vysvětlí nám nejen šikmost prvých čar, ale i fakt, že dítě dlouhou dobu — i v periodě následující — začínalo většinou svoje čmáranice od zadního

konce papíru (bližšího pravé ruce), tedy od polohy přirozenější, pohodlnější, aby postupně pokračovalo (vyplňujíc zbylou plochu) ke straně levé.

A nyní nastalo v tomto prvém stadiu čmáranin bezesmyslných úporné probíjení se k technickému zvládnutí linie nejen ve všech směrech, ale i v obratech ze směru jednoho ve směr jiný, ve zkracování a zhušťování (výcvik jemnějšího svalstva), až dospělo se k druhému stadiu čmáranic, před 3. r. dítětem již psychicky diferencovaných, ve svém vzhledu vnějším však stojících dosud na technické výši stadia předchozího. Byly to črty, které na rozdíl od předešlých — pouhých to bezvýznamných stop po tužce — byly již dítětem vysvětlovány, t. j. dítě jim buď podkládalo význam podle své obrazivosti, buď z náhodných podobností „vyčtlo“ určitou představu již zažitou, nebo konečně těkalo a přeskakovalo ve svých výkladech téže kresby od jedné představy ke druhé, bez jakéhokoliv často vzájemného vztahu.

Zde také končilo pravé období čmáranic dítěte, a snad vzhledem k tomu, že skutečně byli jsme důslední v dodržování našeho výchovného plánu o nezasahování a neurychlování vývoje, a konečně i proto, že v toto období spadá prvý rok světového požáru válečného se vším jeho rozrušením, jež rovněž nepřipouštělo, abychom snad z rodičovské lásky dítětem se více obírali než by bylo záhodno, — protáhlo se toto období čmáranic u malé Růženky až do jejích 3 r. 5 měs., kdy vstoupila svojí jednou kresbou do nové periody kresebného vývoje, o níž bude níže pojednáváno.

K vůli upřímnosti a přesnosti zkoumání je nutno k této celé periodě čmáranic dodati, že kresby na bílém papíře zachycené jsou v naší sbírce zastoupeny jen mizivě nepatrným procentem. Hlavním důvodem toho byla rozměrnost těchto kreseb, ježto nebyla dosti vyvinuta přiměřená psychomotorická inhibice, jež by tlumila neb regulovala prvé rázné rozmachy dětské ručky, chtějící využiti co největší plochy. Pro tuto rozměrnost dávalo dítě v celé této periodě přednost křídě a velikým plochám, kde se mohlo po své vůli uplatniti, anebo tužce a papíru balí-

címu, užitému jako obalů či obložení v kuchyni, nebo dokonce bočným stěnám kuchyňského nábytku.

Přirozeně, že v této formě črty dítěte zachovati bylo nemožno a kopie (zmenšené) nepovažoval jsem za směrodatné.

II. Perioda isolovaných představ.

Nastoupení a důsledné uplatňování se psycho-motorické inhibice*) mělo v konečném svém účinku dosažení technické diferenciace představ. Pohyby ruky a veškerá kresba linií podřídily se regulující představě, jež až do konce projevu vedla ruku v souhlas s obsahem. Bývalá fluktuace pozornosti mizí, dítě se psycho-motoricky koncentruje poznenáhlu na představu jednu, kterou postupem času přidáváním znaků obsahově prohlubuje.

Dostává se tak ke kresebnému zpracování isolovaných představ, jichž vývoj v podání byl zachycován již nepřetržitě. Dostavujícím se výcvikem svalstva jemnějšího ubývá kresbám na původní jich rozměrnosti, dítě rádo soustřeďuje se i na menší formát papíru, pro naše účely nachystaný.

Chronologické seřazení motivů v této periodě užitých dává výčet:

1. Postava lidská.
2. Zvířena.
3. Budovy.
4. Stromy a rostlinstvo.
5. Předměty z prostředí a okolí.
6. Písmo (spontánní).

Přehled kvantitativní.

1. Postava lidská	62·4%	4. Stromy a rostlin.	8·-%
2. Předměty z okolí	13·6%	5. Budovy . . .	6·3%
3. Zvířena	8·-%	6. Písmo (spont.)	1·7%

*) Užívám terminologie prof. O. Chlupa z jeho díla „Výzkum duševních projevů u dětí méně schopných“. (Brno 1925).

Nástin vývoje
jednotlivých motivů.

a) Postava lidská.

Prvá kresba z věku 3 r. 5 měs. (tab. I., obr. 1.) znázorňuje na témže papíře hned 3 osoby, jež dítěti tvořily v tu dobu vedle bytostí nejbližších a nejznámějších též ztělesnění všeho dobra (pojímáno ovšem se stanoviska hmotného). Je to zobrazení tatínka, maminky a babičky, jež občas k nám zavítala a dítě nesmírně milovala. Tři ovály, velmi kostrbaté, vzájemně málo sobě podobné, jakási embrya lidská. Tah poněkud vlevo začínající pokračuje vpravo dolním obloukem a horním vlevo směřujícím se ovál uzavírá. Ve dvou prvých případech nakresleno bez přerušení, v posledním případě na dvakrát. Uvnitř naznačeny nejtypičtější znaky obličeje: oči, nos, ústa, a to třemi tečkami (vbodnutými) a čárkou. Dítěti stačil zatím úplně pouhý výčet, popis těchto znaků, aniž by naprosto dbalo správného umístění jich, které je asi nezajímalo a jemuž na tomto stupni dítě nepřikládalo žádného významu. Tak pozorujeme, že každá z oněch tří figur má tyto znaky umístěny jinak. „Tatínek“: 2 tečky vodorovně vedle sebe dole (oči), tečka nad nimi (nos), nejvýše pak čárka přibližně vodorovná (ústa). — „Maminka“ (z oněch 3 obrázků spodní): 2 tečky vedle sebe uprostřed (oči), pod nimi tečka (nos), nad oběma středními tečkami obloučky (ústa). — „Babička“: 3 tečky šikmo vlevo nad sebou (oči i nos), nejvýše pak vodorovná čárka (ústa). — Tímtéž způsobem provedeno i následující znázornění Jiřinky (= sestřičky mladší) a dědečka. — Kresleno bez otáčení papírem. Hořejší vysvětlení dle výkladu dítěte. Je patrno, že na tomto stupni postačilo dítěti pouhé znázornění hlavy (obličeje) — jako nejcharakterističtějšího znaku lidských bytostí — aby se stalo prvým typem pro zastupování tohoto motivu v kresebných jeho výrazech.

Popsaným způsobem pracuje děvče — snad vlivem nevybízení ani urychlování technického vývoje a rovněž

i častým vracením se k předešlým kresbám associativním — poměrně dosti dlouho (4 měsíce), neboť teprve z věku 3 r. 9 měs. dostáváme nový pokus o bohatší podání. (Tab. I., obr. 2). K předchozímu prostému oválu přidávána linie ze spodní části oválu vyrůstající, jež vlivem dosud nedostatečného zvládnutí a usměrnění pohybů ruky nezačíná přesně pod hlavou, nýbrž asi v půli hlavy, někdy (v rychlosti načrtnutá) i hlavu roztíná, táhne se od hlavy dolů, buď v přímce (málokdy) nebo v oblé linii, v poloze silně šikmé až i vodorovné, vpravo směřující. Linie tato byla prvým krokem k postupné skladbě a zdokonalování dětského schematu lidské figury. V tomto případě znamenala ona čára veškero ostatní „tělo", tedy další prvek, zatím nerozložitelný v jednotlivé části.

V nejkratší době, ještě v témž měsíci, přibývá linie druhá, prvé podobná a s ní přibližně rovnoběžná, jež má význam čáry prvé — jako podpory hlavy — zesíliti a snad v souvislosti s čarou prvou státi se zárodkem kresby příštích nohou. (Tab. II., obr. 3).

A zase to trvá několik měsíců, co propracovává se dítě odtud ke stupínku dalšímu (po 4. roce). Obě linie z hlavy vycházející ztrácejí na své šikmosti (ač dosud úplně přímého postavení figurky dosaženo není), také ubývá jim na délce a nově dostávají znak skutečných podstavců, podpěr, totiž krátkých, přibližně vodorovných čárek na dolním konci, každá linie po jedné na opačnou stranu směřující, jakási primitivní chodidla. (Tab. II., obr. 4).

Ale již se blíží období, kdy dítě cítí potřebu zřetelně odděliti vlastní trup od podpor = nohou. Prvý zachycený pokus spadá do věku 4 r. $4^1/_2$ měs. (Tab. II., obr. 5). Původní 2 čáry pod hlavou rovnoběžně dolů tažené, zavčas se zkracují a dole uzavrou (jedna z oněch dvou linií, jednou pravá, jindy levá, se obloukovitě prodlouží a zahne), skutečné pak nohy teprve z tohoto trupu opět dvěma liniemi se dodatečně přikreslí způsobem dříve popsaným. Figurky dostávají již přímější vzhled, ač nejen tu, nýbrž i ještě za 4 měsíce nacházíme často mezi figurkami již zpříma stojícími i návraty k prvým podáním různě nakloněným,

aniž by chtěl se touto polohou vyjádřiti snad určitý pohyb. A zde budiž hned od tohoto místa vůbec konstatováno, že přes to, že rozvoj ve výrazu kresebném kráčel pevným — ovšem pomalým — tempem stále k vyšším a vyšším stupňům (v tomto období předškolním), že neděl se vývoj ten v linii přímo stoupající, nýbrž spíše v křivce vlnité, jež vykazovala vedle stoupání a občasného zastavení i zvraty, návraty k předešlým fásím.

Stadium posledně popsané trvalo další celé 4 měsíce (do věku 4 r. 8 měs.), když dítěti dostal se náhodně do ruky štěteček a inkoust. Poněvadž dítě stálým opakováním posledního podání jednak zmocnilo se jej technicky již hravě, jednak bylo jím asi přesyceno, zatoužilo po změně. Požádalo mne tentokráte velmi energicky o předmalování její panenky, kterou mělo v ruce. Pamětliv jsa svých zásad o nepředkreslování, dovedl jsem přiměřenou rozmluvou dítě k tomu, aby si dobře svou panenku prohlédlo, aby si hlasitě říkalo, „co všechno panenka má“, a aby si to po odložení panenky zrovna tak namalovalo. Při ústní ani kresebné analyse nebylo dítěti rovněž nikterak raděno; byli jsme pouhými pozorovateli.

Tato prvá štětcová práce a zároveň jakýsi primitivní pokus o kresbu dle skutečného modelu obohatil dosavadní dětský výraz kresebný o podání sukně a paží. (Tab. II., obr. 6).

Za 2 dny na to, při návštěvě známé kolegyně, jež dítě od narození s námi pozorovala a je velice milovala, přišlo dítě na myšlenku, nakresliti si tuto slečnu, a sice podobným způsobem jako předešle onu panenku. Sl. K. seděla dítěti „modelem“, dítě diktovalo si kresbu po částech a malovalo (opět štětečkem a inkoustem). (Tab. II., obr. 7). Výsledek: poloha figurky vpravo silně nakloněná, nový prvek — krk. Znázornění krku mimo všechno očekávání podáno bylo krátkou v o d o r o v n o u čárečkou pod hlavou, zřetelně od hlavy i trupu oddělenou, jež při dalším užití ve všech následujících kresbách tohoto i následujících dnů stala se dolů mističkovitě prohnutou. Snad tím dítě chtělo si vyřešiti nazírané (na modelu) rozložení ramen.

Záliba v kresbě štětcem držela dítě právě 5 dní, po

nichž se vrátilo zase k měkké nebo barevné tužce a provedení čistě liniovému.

Ke kresbám tuto popsaným nutno připojiti několik poznámek ohledně vysvětlení kreseb následujících. Je patrno, že posledními pokusy o kresbu dle modelů dosáhlo dítě jaksi nepřiměřeně rychle — ve vztahu ke svému skutečnému vývoji spontannímu — nových detailů ve zdokonalování svých figurek, detailů, kterých nemohlo za krátkou poměrně dobu dostatečně ztráviti a jichž nabytí nedálo se onou normální a dítěti přirozenou cestou spontánního pozorování a prožívání. Následky se také dostavily: Ze všech 3 nových detailů zachována pro budoucnost pouze sukně u figur ženských, a to zase zprvu jen nezřetelně (pouhým protažením původního „těla" dolů a zkrácením nohou), krk pak po těchto 5ti dnech definitivně a pro dlouhou dobu (několik let) ztracen. Paže neobjevily se až za celý měsíc, kdy se k nim dítě propracovalo úplně samo a to od chvíle, kdy dostavila se nutnost u ž i t í těchto údů.

V dobu posledně popisovaných pěti dní patří ještě zmínka o prvém pokusu znázorniti v l a s y na hlavě, jež v kresbách svých dítě výhradně přivlastňovalo figurkám ženského pohlaví. (Tab. III., obr. 8). Byl to v prvém provedení kotrč svislých změtených čárek s povrchu hlavy trčících, od něhož přechod k prvému copu trval právě měsíc (od 17. listopadu do 19. prosince 1916). Přechod od prvého způsobu podání ke způsobu druhému rozluštilo dítě tak, že zcela jednoduše vyhnulo se vůbec jakémukoliv řešení a kreslilo v tomto mezidobí všechny své figurky holohlavé.

Další stupeň v rozvoji (o týden později) je přidávání nových detailů v kresbě hlavy. (Tab. III., obr. 9). Je to v prvé řadě snaha po správném umístění očí, nosu (stále v podobě teček) a úst; tato jsou už vždy dole, markantní vodorovnou čárkou vyznačena, nově přibývá „č e l o" (dle vysvětlení dítěte), jednou největší vodorovnou čarou nad očima načrtnutou (činící dojem srostlých obočí).

Bezprostředně následuje přikreslování u š í, technicky

nemotornými ovály, správně však umístěnými, a v jediném případě z téže doby objevují se i zuby. Obé však (uši i zuby) v krátké době z obligátních figur dítěte mizí, aby se již nikdy neobjevily.

Důležitost hlavy jako representanta celého člověka vyzdvihována dosud jejím nepoměrným zveličením v kresbě. Ale postupem doby, asi současně v dobu samostatného užití paží, nepoměr hlavy stává se menší, rovněž obstojné polohy figur už je dosaženo, takže možno říci, že ve věku 4 r. 9 měs. propracovalo se dítě k prvému schematu lidské postavy, jež co do skladby těla v základních rysech bylo úplné. Všechno ostatní zdokonalování bylo už jen přidáváním detailů k ovládnutým již hlavním částem, jak níže bude ještě ozřejměno.

Zmocnění se prvého schematu lidské postavy znamenalo pro dítě zvýšenou horlivost v kresbách vůbec, jelikož bylo dítěti již více umožněno kresbami skutečně hovořiti. Ovšem každý takový kresebný pohovor konal se přirozeně v rámci té schopnosti výrazové, jež právě dítětem v tu kterou dobu byla ovládána nebo cvičena.

Tak v době připojení jedné ruky (4 r. 9 měs.) nacházíme celé serie kreseb figurek s nataženou rukou, jimž dítě přivlastňovalo určitý děj, vyžadující nutně vyznačení této ruky: „maminka nese děcko“ (Tab. III., obr. 10) — „pán nese knihy“ (Tab. III., obr. 11) — „maminka míchá vařečkou“ — „paní drží deštník“ (Tab. III., obr. 12) a pod. Z této skupiny kreseb primát odnáší užití deštníku neb slunečníku, na němž možno sledovati přímo celou vývojovou linii od prvé primitivní čáry vodorovné nebo oblé až k vrcholnému jeho podání, vyzdobenému zoubky.

U příležitosti této serie kreseb figurek s jednou rukou docházíme k důležitému mezníku ve vývojovém podání lidské postavy nikoliv co do skladby, nýbrž co do postoje. Dítě totiž od prvých a brzkých pokusů svých, užiti figuru pro jisté výkony či děje, dochází k nutnosti, zobrazovati ji v postavení bočném, v profilu.

Prvky tohoto zobrazování spadají zároveň v dobu prvého snažení dítěte o vyjádření základního pohybu —

chůze, kterým zahajuje dítě své primitivní „děje“. Přechod z dosavadního podání figur „en face“ v profil nešel dítěti ovšem lehko, zvláště když se zase muselo k němu naprosto samostatně probíti. Dítě ještě dlouho znázorňovalo obličej zpředu, mezitím co nohy již směřovaly svými chodidly v bok, v určitý směr, za určitým cílem (dítětem vysvětleným nebo podrobněji naznačeným).

První stopu vědomého přechodu k profilu ukazuje vynechání tečky nebo čárky v obličeji, jež znázorňovala dosud nos. Poslední dobou figurkám lidským ubývalo stále na velikosti (vzhledem k podání shluků jich při naznačování prvých dějů), takže ze všech posledně jmenovaných detailů v obličeji vrátilo se dítě zase k charakterisování hlavy původními 3 tečkami (oči a nos). Z nich tedy nyní — po vypuštění „nosu“ zbývají už jen body dva = oči (5 r. 1 měs.). (Tab. IV., obr. 13). Tento způsob trvá — stále ovšem pronikán zvraty ke 3 tečkám — skoro $^1/_2$ roku, aby vyskytl se další stupeň, který však jen letmo kresbami dítěte proběhl. Bylo to použití už jen jediného oka (= tečky), které — původně dosud uprostřed hlavy značené — šinulo se stále vědoměji ke kraji kroužku = obvodu hlavy, a to vždy souhlasně s postavením chodidel. (Tab. IV., obr. 14).

Poněvadž však asi žádný z těchto způsobu dítěti dosud plně nevyhovoval, obešlo dítě toto mezistadium tím, že přestalo vůbec cokoliv do hlavy vkreslovati a znázorňovalo hlavy úplně prázdnými kroužky. (Tab. IV., obr. 15). V této době bylo důsledné vynechávání očí tedy zjevem vědomým, což nutno rozlišovati od podobného úkazu náhodného (z věku 4 r. 11 měs.), který zaviněn byl občasnou rychlostí a nepozorností v kreslení.

To byly tak asi základní formy přechodu z pohledu en face do profilu, které ovšem nebyly zase od sebe přesně odděleny, nýbrž vzájemně se prostupovaly.

Prvé ukázky dokonale zmoženého podání profilového spadají do věku 5 r. 7 měs., a ustálily se ve vyznačení nosu vyčnívajícího z boční strany hlavy a jednoho oka (tečkou). Podání nosu ustálilo se z přechodné hruškovité formy (tab. IV., obr. 16) v prosté vodorovné čárce.

(Tab. IV., obr. 17). Veškeré profily až na ojedinělé výjimky obráceny vlevo. Snad byla toho příčinou lepší možnost přehlédnouti stopy tužky než v případě opačném, ale hlavními budou asi důvody fysiologické: zákon nejmenšího úsilí.

Zvládnutím profilu dokonán vývoj schematu lidské postavy i po stránce polohové a nyní pracováno už jen na technickém zjemnění nebo přidávání detailů.

V l a s y. Prvý cop u dívek (4 r. 9 měs.) připojen k holé hlavě, zakončen oválovitou křivkou (tab. V., obr. 18); liniové podání copu zachovalo se odtud ještě skoro rok, i když už mašle na něm obdržela obě křídla poměrně velmi správná. Teprve po této době (5 r. 1 měs.), kdy už hlava dívek na svém povrchu opatřena byla spirálovitě chumáčovitými vlasy, dostalo se i copu bohatšího provedení, buď jako pokračování smyček z horních vlasů (tab. V., obr. 19) či jako několik rovnoběžných čmáranin s vrchu hlavy šikmo dozadu splývajících. (Tab. V., obr. 20). „Slečnám" na rozdíl od děvčat venkovských kreslila chomáčovitý „účes" bez copů, což bylo u ní pro celé toto období hlavním dělidlem vedle sukní. (Tab. V., obr. 21, 22). Koncem období (5 r. 11 měs.) přikreslovala ještě do vlasů nahoře stuhu ze 2 smyček. (Tab. V., obr. 23). Dospělým ženským osobám nedělala Růženka vlasů nikdy, ale nalezla dělidlo v šířce sukní: „tetičky" dostávaly pravidelně sukně široké a šátky na hlavu, „paničky" sukně úzké a (někdy) klobouk.

V době, kdy ovládlo dítě kresbu šátku na hlavě (kolem 5 r.), vznikly opět celé serie kreseb s uplatňovaným tímto detailem, asi tak, jako jsme již poznali skupiny kreseb s užitím deštníku. Š á t k y cípovitě vzad splývající byly připojeny částečným přetáhnutím obrysu hlavy, takže kresba její šátkem pronikala. (Tab. VI., obr. 24, 25).

U figurek mužských byla od prvopočátku až do konce období kresba vlasů důsledně vynechávaná. Za to náhradou dostalo se jim pokrývky hlavy, klobouku, přibližně dříve (po prvé ve 4 r. 8 měs.) než figurám ženským a také důsledněji užitého. Prvá k r e s b a k l o b o u k u byla cylindrovitá (tab. VI., obr. 28); zdůrazněn rozměr

do výšky oproti klobouku ženskému, který vždy kreslen nízký. I stříška u prvých mužských klobouků scházela, což u ženských nestalo se nikdy; zde naopak rozměr střechy vodorovnými škrty (i několikanásobnými) byl vždy silně přehnán. (Tab. VI., obr. 26, 27). Od prvého způsobu podání mužských klobouků postoupilo dítě ke stupni dalšímu, užití střechy a oblého povrchu (5 r. 10 měs.), k němuž připojuje na pravé straně kvítko (zprvu košťálovité, neurčitého charakteru). (Tab. VI., obr. 29). Klobouk kreslen původně tak, že seděl na povrchu hlavy, které se pouze dotýkal. Od 5 r. 10 měs. „zaráží se" již klobouk hlouběji, při čemž však kontura celé hlavy kloboukem proniká (viz poslední obr.). Velmi často také (v samém konci období předškolního) řeší dítě problém posazení klobouku (u žen i u mužů) jednoduše a vtipně v ten způsob, že z původního obrysu celé hlavy odřízne vodorovnou přečnívající čárkou horní její část, která tvoří pak hotový již klobouk i se střechou, správně na hlavu vtlačený, k němuž jen eventuelně připojí vzadu buď kytici či mašličku. (Tab. VI., obr. 30, 31).

Členění těla dosaženo — již bez návratů k předchozím fásím neurčitým a nedokonalým — ve věku 4 r. 9 měsíců. U figurek mužských záleželo z hlavy, trupu a nohou, u ženských z hlavy, živůtku, sukně a nohou. O pažích pojednáno bude níže. Na figurkách ženských — nejčastěji užitých — sledovati možno celou vývojovou linii ve zdokonalování technickém. Tak v kresbách z věku 4 r. 8 měs. jeví se ještě úplná lhostejnost k základním vzájemným poměrům velikosti „těla", sukně a nohou. Prvé dvě části bývají přibližně stejné velikosti, (tab. VII., obr. 32), ale obě nepoměrně menší než dlouhé vyčnívající nohy. Tento nepoměr ale rapidně mizí, takže o měsíc později délka nohou jeví se k celku již úměrnější, (tab. VII., obr. 33), sukně pak bezvýhradně vždy delší než živůtek, u venkovských žen široce lichoběžníkovité, (tab. VII., obr. 34, 35) u „paniček" užší. Podání toto osvojilo si dítě nesčíslným opakováním do té míry, až stalo se mu typem, který pak uplatnil vždy stejně, i při změně materiálu, ku př. štětcem. Viz ukázku z věku 4 r. 11 měs.

Koncem období dostávají sukně v některých případech (z 5 r. 11 měs.) na dolním okraji zoubkovité lemování. (Tab. VII., obr. 36).

Současně do doby prvého správného členění figur spadá i podání prvých zástěrek, které odtud stávají se podstatnou složkou (nikdy nescházející) všech kresebně užitých figur ženských. Poněvadž v představě dítěte konala zástěrka úlohu ponejvíce zdobnou (vliv venkovského prostředí: nedělní výstroj slovácких děvčat, jdoucích do kostela), charakterisovalo prvé podání své zástěrky znakem, jímž odlišovala se tato součást šatstva (dle pojetí dítěte) od obleku všedního, t. j. krajkou. A tak shledáváme prvé znázornění zástěrky (4 r. 9 měs., tab. VIII., obr. 37) v podobě klikatých nepravidelných zubů kolem obvodu celé sukně ba i živůtku. Do měsíce oddělena je zástěrka již zřetelně vodorovnou čarou, umístěnou pod polovicí sukně a táhnoucí se po celé šíři sukně. (Tab. VIII., obr. 38). Zde lemována zástěrka zubovitým okrajem jen při dolní vodorovné obrubě. Tohoto způsobu nezměněně užito i v dobu, kdy už veškeré otočení figury i děj sám ukazoval na myšlenku podání profilového. Teprve v období vědomých pokusů dítěte o profil ve výrazu obličeje (4 r. 11 měs.) pozorujeme snahu o stočení i zástěrky v bok, takže již nepokrývá celou přední šíři sukně. (Tab. VIII., obr. 39). Toto provedení vystřídáno záhy způsobem, kterého pak trvale užívalo dítě u všech ženských figurek profilových v různých menších obměnách: obrys zástěrky přímočarý, nejčastěji místo dolní vodorovné linie lemovaný zoubky — již oblými (tab. VIII., obr. 40, 43), jindy ovrouben po celém obrysu samými zoubky (tab. VIII., obr. 41), někdy naznačen i uvnitř zástěrky druhý zoubkový lem s dolním okrajem rovnoběžný. (Tab. VIII., obr. 42). V době od 5 r. 7 měs. naznačována vzadu na sukni smyčka (mašle) od zástěrky. Tento vývoj v podání zástěr tvořil opět jednu z oněch serií kreseb, o nichž už příležitostně bylo zmíněno (viz užití deštníků, šátků), a které stačily po celou dobu sytiti zájem dítěte, tvořiti náplň jeho kresebných pohovorů a umožňovaly jednak

svojí automatičností upevnění, jednak zase schopností obměny obohacení získaných poznatků.

Dlužno ještě zmíniti se o jednom detailu na ženském šatě, o znázornění a užití knoflíků. Po prvé vyskytly se (ve 4 r. 10 měs.) na živůtku (vliv venkovského prostředí) v podobě neladně rozházených čárkovitých teček po celé ploše (tab. IX., obr. 44); při pozornějším prohlédnutí bylo však možno zjistiti, že dítě kreslilo tyto tečky od hora dolů s úmyslem docíliti svislých řad, a že jen současná neobratnost ruky zavinila vybočení některých značek, jež pak činily dojem rozházenosti. Správnost tohoto předpokladu dokázaly další pokusy dítěte, kde skutečně onoho svislého řadění bylo obstojně dosaženo. Další stupeň ukazuje zjednodušení na 2 řady (tab. IX., obr. 45) až konečně dojde se k užití řady jedné, která již zcela jasně dává tušiti význam knoflíků (5 r. $3^1/_2$ měs.) (tab. IX., obr. 46). Rozvoj v podání tohoto detailu (časové rozpjetí asi $^1/_2$ roku) dokumentuje v řadě podobných případů stoupající rozvoj v soustředění pozornosti na určitý detail a abstrahování určitého poznatku.

Až dosud všímali jsme si více figurek ženských, početněji v kresbách zastoupených (vliv pohlaví). U postav mužských nutno přiznati, že vývoj šel tempem pomalejším (méně kreseb a řídké užití) a že původní stav, totiž členění na hlavu, trup a nohy (liniovitě podané) (tab. IX., obr. 47, 48) trval skoro celý rok (do 5 r. 7 měs.), nežli figurkám oblékány kalhoty, vesměs dlouhé. (Tab. IX., obr. 49, 50).

Co se pak týče vyčnívajících částí nohou i obuvi, bylo u figur obojího pohlaví dlouho užíváno primitivního stadia z jednoduchých čar v úhlu lomených (dle směru chůze) až do 5 r. 10 měs., kdy houfně již nastupuje způsob zdvojování kontur obuvi kreslené napřed bez podpatků, poté i s nimi, často silně zdůrazněnými. (Tab. IX., obr. 50, 51, 52). Ve 2 případech ukázal se tento způsob i dříve, a to jednou ve věku 4 r. 11 měs., po druhé v 5 r. 7 měs., ale vždy zatlačen byl původním stupněm primitivním. Jako přechodné a poslední detaily, jichž si dítě kresebně povšimlo (a to zase jen na figurách ženských),

byly „kočičky“ na střevíčkách a kalhoty, mírně zpod sukně vyčnívající. (Tab. IX., obr. 53, 54).

Na posledním místě budiž ještě podrobněji zmíněno o znázorňování rukou (paží). Už dříve bylo konstatováno, že paže byly posledním z hlavních znaků, z nichž dítě svoje schéma člověka konstruovalo a že k němu samostatně došlo teprve tenkráte, kdy vidělo již nejvyšší nutnost užití těchto údů. Této nutnosti dosti dlouho postrádalo. V celém období kreseb „en face“ nalezena ze spousty prací pouze jedna kresba s oběma rukama (4 r. 8 měs.). K prvému užití došlo — jak známo — ve způsobě upotřebení 1 paže k určitým výkonům v období přechodu k profilu (ve 4 r. 9 měs.), ale i po této době ještě dlouho a velmi často obejde se figura bez paží vůbec, jak svědčí doklady z věku 4 r. 11 měs., 5 r. 2 měs. a 5 r. 7 měs. — Dítě také nepocítilo asi potřeby luštiti problém užití a umístění více paží v ustáleném svém podání profilovém a tak spokojilo se až do konce období předškolního jednou paží trvale (s výjimkou jediného případu). Podání kresebné provedeno zprvu jednoduchou čarou, připevněnou v horní části živůtku, je většinou bezprsté (v ojedinělých případech se 3 prsty čárkovitými). Kresba obrysová (dvojitou čarou) objevuje se po prvé v 5 r. 11 měs., ale i pak velmi zřídka a s nedostatečným počtem prstů. (Tab. IX., obr. 51.) Nekoná-li znázorněná osoba užitou rukou jistou práci, pak drží obligátně žena (dívka) slunečník, kapesník nebo květinu (chronologicky seřazeno!), (tab. IX., obr. 52, 53), muži hůl se zahnutým koncem. (Tab. VI., obr. 29, 31, tab. IX., obr. 50). Žádný z mužů nekouří. (Vliv prostředí rodinného: otec nekuřák.)

Těmito detaily skončena výstavba typu pro kresbu člověka, který měl pak nezměněně dlouhou dobu — po celé roky — státi se nejužívanějším motivem kresebným.

Shrneme-li stručně myšlenkový pochod při tvoření, pozorujeme zcela organický vývoj od prvého zachycení zárodečné mlhavé představy s jejím prvým a dítěti nejcharakterističtějším znakem (oválovitost hlavy) až do konečné výstavby schematu přidáváním dalších základních

znaků a detailů, při čemž je patrno, že dítě naprosto nesnaží se o správné vypodobnění, jako spíše o prosté popsání a vypsání toho, co jeví se mu se stanoviska jeho primitivní logiky, jeho vzrůstajícího smyslu pro hodnocení v tu dobu na postavě lidské nejdůležitějším a nejzajímavějším. Tím také došlo — bez zvláštních úmyslů o umělé a vědomé zjednodušování — ke svým typům, které při vší strohosti a neúplnosti (se stanoviska dospělých!) úplně dítěti vyhovovaly. Že by pouze technická neobratnost dítěte byla hlavním důvodem, nutícím dítě k onomu zjednodušování a redukování na málo podrobností, není možno bez výhrady připustiti, ježto dítětem užíváno bylo nezměněně těchže typů i v dalších obdobích školních (několik roků), kdy už jistě ruka jeho dosáhla dokonalejší výrazové ohebnosti a bohatosti tvarové.

Je dále samozřejmé, že celý tuto popsaný vývoj neodbyl se pouze v periodě isolovaných představ, nýbrž i v periodě následující, v období to projevů syntetických, o nichž ještě bude na příslušném místě pojednáno.

Veškeré zobrazované postavy lidské brány jsou ze života skutečného a to z toho, jenž dítě denně neb velmi často obklopoval.

Percentní rozbor všech užitých lidských figur ukazuje tento přehled:

Mužů	14·6 %
Žen	36·3 %
Dětí	49·1 %

Tak jako z tohoto povšechného rozboru vysvítá přednostní užití figur dětských, tak zase podrobnější rozbor každé skupiny zvlášť ukazuje, kterým jich zástupcům věnovala malá kreslířka svůj zvýšený zájem.

Muži	Tatínek	1·8	14·6 %
	Pán	5·1	
	Pantáta	5·3	
	Různí (= šohaji, rekruti, vojáci, kněz, Mikuláš, čert) . .	2·4	

Ženy	Maminka	4·5	36·3 %
	Slečna	2·5	
	Panímáma	24·8	
	Panička	4·1	
	Různé (babička, cigánky)	0·4	
Děti	Dítě rodiny (autorka, sestra její)	1·7	49·1 %
	Panenka	0·6	
	„Děcko“	1·8	
	Chlapci (venkovští)	5·3	
	Děvčata (venkovská)	37·1	
	Nemluvňata	0·9	
	Různé (školáci, školačky, anděl)	1·7	

Ani zjevy Mikuláše, čerta, anděla — ostatně velmi slabě v užitých figurách zastoupené — nevymykají se z rámce pro dítě skutečných, reálných zjevů, jelikož o eksistenci jich přesvědčilo se vlastními smysly a jako takové je chápalo: živé je několikráte vidělo v příslušnou (předvánoční) dobu ve vesnici, a jako hračky dostalo je kdysi od babičky. Prvé jich podání kresbou zachyceno z doby zmocnění se prvého hotového schematu lidské postavy (4 r. 8 měs.) a charakterisováno jest: u Mikuláše zašpičatělou čepicí s křížkem (tab. X., obr. 55, 56), u čerta rohy, řetězem, později drápovitýma rukama a nohama a vyvalenýma očima, u anděla křídly. (Tab. X., obr. 56, 57, 58.) Jinak se od současných schemat lidských vůbec neodlišují.

Ze světa nadsmyslného nepodán a nezachován figurální námět vůbec žádný (vliv výchovy).

b) Zvířena.

Vše, co bylo v základních rysech řečeno u popisovaného vývoje kresby lidské, platí i zde a u všech následujících oddílů. Je to v prvé řadě výběr dle zákona o vlivu prostředí (stránka obsahová) a dále propracování se k určitému vlastnímu schematu vývojovým postupem od pratvaru k výčtu a popisu typických znaků (stránka technická). Proces ten trvá ovšem i v periodě

vyšších projevů syntetických, jak již u oddílu předcházejícího bylo poznamenáno.

Že hned po člověku prvním objektem dítěte byl vepř, není divu. Byl to zjev pohyblivý, živý, jediný z ostatních pohyblivých tvorů, k němuž mělo dítě denně přístup (měli jsme vlastní chov), a o němž tedy dítě mělo nejvíce — po člověku — zkušeností.

Prvé jeho kresebné podání datuje se z věku 4 r. 8 měs., a dokazuje opět onu zákonitost v dětském logickém řešení, kterou jsme podrobněji sledovali u vývoje figury lidské. Je to zase vyzdvižení hlavního (pro dítě!) znaku s připojením 1—2 detailů. V tomto případě oním hlavním znakem stala se jistá nemotornost, zavalitost a ohromnost těla, charakterisujícími pak detaily poprvé ocas, podruhé uši, půdorysně podané, takže jsou obě viditelné (jedno na horní, druhé na dolní straně hlavy). Hlava v představě dítěte splývala asi s tělem, takže nebyla vůbec zvlášť vyznačena, ač obě oči — do těla zakreslené — tu a tam se objevily (na společném papíře z 8 případů ve třech ano, v pěti ne). Nohy byly dítěti rovněž takovým podružným detailem, který sice byl poměrně správně umístěn (pod tělem), ale co do počtu nikdy správně vystižen (5—3). Teprve za rok (v 5 r. 9 měs.) zpracováno podání v běžném silhouetovém tvaru, kde kromě uší zveličeno hrdlo vepře a zakroucen ocásek; nožky již obrysově, masivní, hrbolaté (naznačení kopýtek?), ale dosud nesprávné co do počtu (pouze dvě).

Druhým znázorněným zvířetem stává se asi za 14 dní po kresbě prvého vepře (4 r. $8^1/_2$ měs.) koza sousedčina z přízemí našeho domku. Prvý pokus je úplně věrné podání lidského schematu z té doby, mající však 5 noh a jako charakteristický znak 2 rohy, rovnoběžně trčící 2 čárky na hlavě. I kresba z druhého dne na to je zrovna tak podána, ale přibývá nový znak: naznačení kopýtek (oválovitých) na nohou, co do počtu stále nesprávných (tentokráte dvě). Ve věku 5 r. 10 měs. ukazuje se již čistý profil v obrysovém podání hlavy i celého těla se správným počtem nohou a dvěma rohy od sebe trčícími, na konci zatočenými. Do konce období

(5 r. 11 měs.) propracovalo se dítě k typu charakterisovanému dlouhým krkem ohnutým, s lidskou hlavičkou v profilu, s dvěma zahnutými rohy za sebou stojícími, běžným vodorovným trupem s ocasem a správným počtem nohou. Krk, rohy i nohy v jednoduchém podání liniovém.

Na třetím místě z říše zvířeny (chronologicky sledováno) stojí drobné zvířectvo domácí (4 r. 9 měs.): kuře, slepice, kohout, kočka, králík, husy a kachny. Později přistupuje k nim pes, ojediněle též ryby, had, myš, čáp, krocan. Velmi záhy též jakýsi všeobecný druh „ptáka" na stromě (i hnízda). Ve všech případech řeší dítě svoje typy na stejném základě: nakreslí kulatou lidskou hlavičku, nejčastěji „en face", později i v profilu (stále nejčastěji levém), připojí ve vodorovné poloze „tělo" (delší či kratší) a nyní zveličí onen znak (detail), jímž chce rozlišiti jednotlivá zvířata od sebe. Nebýti oněch rozlišujících znaků (což se někdy též při rychlé kresbě dítěti stalo), jsou zvířátka na první pohled — a bez vysvětlivek dětských — neroznatelná. Několik příkladů. Kuře: krátké tílko a 2 vysoké nohy (důsledně bezprsté). Kohout: chocholka na hlavě a srpovitý nebo vějířovitý ocas; počet nohou u kohouta i slepic stále podřadný (3—4) a to nejen z věku těchto prvých schemat, ale i z doby, když už kresba svým poměrně správným a detailním zpracováním (laloky, hřebínky, ocas) z tohoto podání dávno vyšla (5 r. 11 měs.). Kočka, — králík: dělidlem naprosto stejných typů jest pouze délka uší Kachny (husy): otevřený zobák (počet noh 2—3—4). Had: dlouhé tělo čárovité (s ocáskem a 1 nožkou!!) Čáp: dlouhý zobák čárovitý). Ryby: rozdělený ocas.

Zvláštní zmínky zasluhuje kresebný vývoj v podání koně, který byl jedním ze zvířat dítětem velmi brzy a velmi často užívaných. Při něm nejzajímavějším jest, že stálým doprovázejícím jeho znakem už od prvého podání stal se vůz, s nímž byl odtud kůň trvale ve spojení. První jeho zobrazení bylo zase jen embryonální (4 r. 9 měs.): nepatrný ovál s 3 tečkami, z něhož vyčnívaly nahoře 2 čárky, dole 4, patrně samé nohy, podání

půdorysného. (Tab. XI., obr. a). Tento tvor zapřažen jest v primitivní vůz o 2 kolech s viditelným nákladem. Zrovna tak vypadá i kresba druhá z téhož dne. Snad následkem silného zájmu o tento nový motiv kresebný, v němž dítě vidělo představitele pohybu, jím tak oblíbeného, pustila se malá kreslířka hned druhý den do nové kresby, a to do znázornění páru koní s povozem. (Tab. XI., obr. b). Umístění koní je půdorysné, kresba jejich i vozu je však nárysná. Hlava lidská, tělo naznačeno buď čarou prostou nebo začmáranou (snad srst!). Počet nohou: u předního koně 4, u zadního 3. Za tři neděle jest technické zvládnutí linií již dokonalejší, obsahově stojí dítě na stupni předchozím (lidská hlava „en face"), počet nohou u obou koní již správný, ač možno, že ne vědomě, ježto vyskytnou se i později ještě hrubé úchylky. (Tab. XI., obr. c). Za měsíc na to objevuje se nové pojetí kresby: hlava dosud kulatá, lidská, tělo však velmi protažené na nepoměrně krátkých nožičkách o nejistém počtu (4—5), s chodidly nebo bez nich; oproti vozu je kůň nepoměrně nižší a proti předešlým fásím třebas technicky uhlazenější, ale formálně nedokonalejší. (Tab. XI., obr. d). Za $^3/_4$ roku na to (v 5 r. 8 měs.) zjistiti lze snahu o podání koňského čenichu (k lidskému profilu přidělaný oválovitý nos, (Tab. XI., obr. e), uší (nepoměrně velikých), dále srsti (resp. hřívy), (tab. XI., obr. f), a konečně kopyt, což naznačuje třemi ptačími drápy na rovněž ptačích nožkách, jež zredukovány též na dvě. Konečně propracuje se dítě k poslednímu stadiu v době předškolní (5 r. 11 měs.), v němž opouští dosavadní způsob schematický, rozčleňující kresbu na jednotlivé části a užije způsobu obrysového, silhouetového, kde všecky díly těla (i nohy) jsou jakoby jedním tahem kreslené. Nohy jsou pytlovité, uši stále ohromné, s prohyby těla neví si dítě rady. (Tab. XI., obr. g). V poslední ukázce jeví se patrná snaha též po správném naznačení a umístění hřívy. (Tab. XI., obr. h). Záliba v kresbě zapřažených koní byla tak silná, že stvořila zase celou serii těchto kreseb a trvalo velmi dlouho, než se dítě dostatečně tímto nově nabytým motivem „vymluvilo". K vůli dorozumění však budiž vysvětleno, že u tohoto

děvčete nebyla motivem této silné záliby snad kresba koně pro něho sama (vždyť dítě nejdéle se zmožením jeho tvaru zápolilo a poprvé zde nebylo s výsledky spokojeno!); příčiny toho vězely jinde: v možnosti, nakresliti celý rušný děj, jak podrobněji bude vysvětleno v kapitole o kresbě „dějů".

Znázornění srsti nebo peří na zvířatech a ptácích bývá řídké. Jen v několika ojedinělých případech z celého předškolního období nalezena plocha uvnitř obrysu těla začmárána tužkou, s úmyslem znázorniti porost kůže, a to u kuřete, kočičky, několika psů a koní. Jak patrno, nepatřil tento detail k dosavadním předmětům spontánní pozornosti dítěte.

Na konci tohoto oddílu o zvířatech stůjž zde ještě zmínka o kresbě letícího ptactva, které se (vedle koně) nejčastěji v kresbách dítěte vyskytovalo. Byly to vlaštovky, o jichž podání se dítě pokusilo ve věku 4 r. $8^1/_3$ měs. V záznamech našich z onoho dne čteme: „Dítě ve své periodičnosti zájmové nalézá se právě ve stadiu nově zmocněného schematu domku se zahrádkou, který spoustukráte opakuje. Najednou si vzpomene, že by mělo přimalovat také vlaštovičky, které denně mnohokráte vidí kolem našeho domku obletovat (měly tam hnízdo). I požádalo mne přímo, abych mu ukázal, jak kresliti. Vzal jsem děvče za ruku, vyšel na dvůr a vyzval je, aby se dobře dívalo, až zase některé vlaštovky vyletí z hnízda, jak vypadají, když letí. Po prohlédnutí a prohlášení dítěte, že „už to ví", došlo bezprostředně ke kresbě řady vlaštovek nad domkem, jejíž výsledek ukazuje tab. XII., obr. a). „Tělo" v podobě hrubého obdélníku (hranaté!), po jeho svislé pravé straně (zevně) dvě čárky nebo tečky volné (oči), na opačné straně levé vodorovná čárka, asi uprostřed z těla vyrůstající (ocas), a k horní i dolní vodorovné straně obdélníku připojeno po jedné přibližně svislé čárce (blíže k pravé — hlavové — části), jež měly znázorňovati připojení křídel v podání půdorysném. — Byla tedy představa vlaštovky v prvém zhuštěném podání zobrazena zase tímtéž základním způsobem, který zahajovalo dítě každou skupinu nových motivů, totiž popisem nej-

typičtějších dílů a znaků, jež k sobě prostě připojuje. Samozřejmě, že bez výkladu dítěte cizí pozorovatel by v tomto prvém schematu vlaštovku vůbec nepoznal. — Za 2 měsíce (4 r. $10^1/_3$ měs.) zdokonalen trup (protažení a oválovitý), přikreslena lidská hlava, (tab. XII., obr. b, c), zprvu bez označení oka i zobáku, později s lidskou hlavičkou v profilu (pravém), křídla dosud půdorysně a čárovitě, ale přibývají 2 čáry vzadu z trupu vyčnívající = nohy. (Tab. XII., obr. d). Na tomto stupni zůstává dítě 8 měsíců skoro nezměněně, vyjma přidělávání chodidel (ne vždy!), v úhlu lomených jako u člověka, ve směru letu. Teprve ve věku 5 r. 5 měs. začíná se houfněji objevovati nový způsob podání, značně zkrácený, takřka jen náznakový, skoro symbolický, ač zajisté nebylo zde možno předpokládati nějaké symbolisace vědomé. Omezilo se na pouhý pohyb křídel, zprvu se znázorněnou hlavičkou, později už vůbec bez ní, takže dosaženo tvaru, podobného tiskacímu M, zprvu hranatému, později zaoblenému, značně se blížícímu onomu symbolu letících ptáků, známému z knih a obrazů. (Tab. XII., obr. e, f.) Byl-li to přirozený vyšší stupeň v samostatném rozvoji dítěte či přece snad nějakým způsobem infikovaný, nebylo nám možno tehdy zjistiti. Také od toho času vyskytovaly se střídavě užity oba způsoby podání: prvý, schematický, stále zdokonalovaný podrobnostmi (nohy, trčí úplně vzadu, jsou už opatřeny 3 prsty, křídla plošná, oválovitá) z věku 5 r. $10^1/_2$ měs., (tab. XII., obr. g, h), a způsob druhý, symbolický, pozměňovaný občas (snad spěšností) ve tvary písmene W (ve věku 6 r.). (Tab. XII., obr. i, k). Čím dále k 6. roku, tím více také ubývalo ptáčkům na jich neúměrné velikosti a původní neohrabanosti, takže ve věku 6 r. $^1/_2$ měs. uplatňuje dítě na společném papíře vedle oněch konvenčních (písmenovitých) tvarů ještě jemné podání včeličkovité, které jest posledním schematickým stupněm dítěte v období předškolním. (Tab. XII., obr. j).

Shrneme-li povšechně zkušenosti tohoto oddílu po stránce technické, pozorujeme: a) Základním pratvarem všech zvířat bylo prvé schéma lidské (vliv zvyku);

— b) později dosažené schéma prvního ssavce stává se zase podobně základem znázorňování všech jiných zvířat; — c) nohy, přes to, že vždy viditelně jsou značeny (jako důležité složky pohybu zvířat), co do počtu jeví ve znázornění dlouho zmatek a nejistotu, snad lhostejnost. Odtud možno snad také odvoditi, že kromě pouhého uvedení těchto nohou v kresbě (jako podstatné části v popisu zvířete) nesnažilo se dítě nikterak o detailnější propracování jejich, ku př. o naznačení lomení v kloubech při eventuelních pohybech a pod.; — d) provedení u všech zobrazených zvířat je velmi brzy profilové, stojí na prvém stupni schematickém s výjimkou koně, jehož poslední podání často již zabíhala do stadia druhého, obrysového. Úhrně řečeno, prozrazuje technická stránka značnou nejasnost a nedokonalost, velmi neúměrnou k zájmu, který dítě hned po kresbě člověka o kresbu zvířat jevilo.

Po stránce obsahové zjištěn naprostý vliv prostředí. Okruh zobrazených představ pohyboval se pouze v mezích denní zkušenosti dětské, jak ukáže podrobný percentní rozbor. I ona zvířata, která dítě nepoznalo svými smysly (z některých pohádek: liška, vlk) byla v představách dítěte toho rázu, že mohla býti k představám již nabytým přiřaděna a jim zpodobněna. Z předešlého také vyplývá, že v celém období nevyskytly se žádné náměty s draky či jinými vybájenými netvory.

Přehled užitých zvířat:

a) Domácí a často vídaná:

Kůň	43·70%
Ptactvo letící	20·—%
Drůbež	11·70%
Vepř	8·—%
Pes	4·20%
Kočka	2·80%
Králík	2·10%
Koza	2·—%

b) Příležitostně a ojediněle viděná:

Had, myš, čáp, ryby . . . . . 3·50%

c) Pohádková (liška, vlk) . . . . . 2·—%

I z tohoto přehledu je zřejmo, že ze zvířat třeba velmi dobře dítěti známých dávána přednost opět hlavně těm, u nichž pohyb byl nejpatrnější a denně viděný.

c) Budovy.*)

Třetím motivem, jehož se dítě kresebně v posloupnosti časové zmocnilo, byl dům. Prvý pokus z věku 4 r. 8. měs. 2 dní poukazuje na pratvar jak po stránce obsahové tak i co do zmožení technického, kdy ještě nebyly pohyby ruky dostatečně zvládnuté a uspořádané. (Tab. XIV., obr. 1). Je to hrubý nemotorný kvádr, výraz pro představu něčeho vysokého, ztrnulého, s ohromnými a s vysoka hledícími okny a s nezbytným komínem. Obsahově zatím ničeho více. Technicky: obrys ze 2 tahů, z nichž prvý znázorňuje levou svislou stranu domu, druhý pak jedním tahem naznačuje všechny 3 strany ostatní (základnu, pravou svislou a horní vodorovnou); poloha přímek v žádném případě nevystižena, vedení linií silně kostrbaté, zvl. kolem oken; komín podán pouhou čárkou. Žádná střecha, žádná výplň oken, žádné dveře. Ještě za 2 dni technický postup je týž, (tab. XIV., obr. 2), dům je však celkově již svislejší, tahy uhlazenější, do oken přibývá několik čárek ve zmatené poloze, úplně nově přibývají dveře s vodorovnou čárkou — klikou. Okna i dveře nápadně technicky podobné s celkovým tvarem budovy: levá strana svislá, všechny ostatní obloukovitě jedním tahem načrtnuté. Za týden (4 r. $3^1/_3$

*) Kapitola tato i předchozí (o zvířeně) a všechny následující nebudou již přinášeti ke každému popisovanému jevu obrázkových dokladů (jak tomu bylo u postavy lidské), nýbrž jen některé zvlášť typické, jelikož náklad na publikaci tuto značně by stoupl. To budiž též omluvou pro případy, kde číslování jednotlivých motivů nejde v přesném pořadu za sebou; jsouť reprodukované zde tabulky pouze zlomkem vytrženým ze souvislé a dříve již očíslované sbírky úplné, která měla text doprovázeti. — Reprodukované kresby jsou většinou v polovičním měřítku.

měs.) následuje další obohacení: celkový tvar obdélníkovitý, ze 4 zvláštních a od sebe oddělených čar, které ovšem pro dosavadní nemohoucnost zvládnouti ráznější rozmachy ruky se v rozích často přetínají; touže technikou kreslen obrys oken, v jichž vnitřku zdá se již míti původní změť čárek určitý smysl (vždy 1 svislá uprostřed a k ní připojené 2 vodorovné — snad příčky). Za 4 dni na to objevuje se prvý krok k důležitému a pro dítě nejoblíbenějšímu způsobu kreseb domů, totiž s pohledem dovnitř, na osoby neb předměty zde se nalézající. Technicky zmožena již obstojně svislá poloha domu, význam vodorovných čárek uvnitř oken jako příček stále je zřejmější, kromě dveří s klikou (vodorovnou) nalézá se uvnitř postava („maminka") a pratvar kresby příštích kamen s nádobou na nich postavenou. Toť výběr prvých znaků, jež v představě dítěte charakterisovaly pojem „doma". A odtud datuje se zase ono hledání a stálé zdokonalování, jež rovnoměrně stoupá po obou stránkách, obsahové i technické. Do 14 dnů objevuje se komín obrysově podaný, s kouřem, dveře dostávají kliku v podobě oválovitého přívěsku na pravé straně. Linie svislé jsou stále pevnější, ve 4 r. 10 měs. objevuje se poprvé střecha obrysově znázorněná v podobě sploštělého nedokonalého obdélníku. Pohledy dovnitř domu střídají se s pohledy zevními, a to čím dále, tím více ve prospěch prvých. Záliba v kresbě stále četnějších detailů uvnitř domu (= bytu) je tak mocná, že v mnoha případech, už dávno po kresebném zmocnění se střechy, na tuto zapomíná, ač obligátní komín s dlouhým kouřem nad bytem scházeti nesmí nikdy. O tom, které součásti vnitřku za sebou časově následovaly, bude podrobněji pojednáno v oddíle „Předměty z okolí dítěte", a proto přecházíme hned k popisu dalšího rozvoje po stránce vnější.

Je to projev snahy po bližším charakterisování rodného domu. Domek o samotě stojící, s malou zahrádečkou s 1 stromem vpředu, měl 1 patro, po 2 oknech nahoře i v přízemí. Zahrádka objevila se v kresbách hned při nejrannějších pokusech o dům (o tom v oddíle „Rostlin-

stvo“); rozdělení domu na přízemí a patro datuje se z věku 4 r. $9^3/_4$ měs.

Prvý pokus ukazuje opět na cesty primitivního dětského usuzování. Dítě ví, že dole mají naše sousedky 2 okna a dveře, nakreslí tedy na spodním kraji papíru úplný dům s dvěma okny a dveřmi. My jsme bydleli nad nimi; udělá tedy nad první (dolní) chalupou vodorovnou oddělující linii přes celý papír a v místech nad prvními domkem kreslí nový, zase úplný dům s týmiž znaky jako měl předešlý. Problém 2 bytů nad sebou rozřešen tedy v tomto podání kresbou 2 stejných domků nad sebou. — Za 10 dní poté začíná dítě řadu pokusů, jimiž snaží se umístiti oba díly do téhož domu. (Tab. XV., obr. 9, 10). Tak zachyceny jsou na jednom papíru z téhož dne (4 r. 10 měs. 2 dni) dva náčrty. Prvý: celkový tvar domu vodorovnou čarou přepůlen, horní patro vyplněno předměty a figurami („náš byt“), přízemek prázdný. Druhý náčrt: totéž jako u předešlé kresby, ale přibývá pokus o řešení přízemí. Vkresleny dveře, jimiž — dle logiky dítěte — je umožněn vstup do jiného bytu. Poněvadž ale každý nový (jiný) byt representován byl v mysli dítěte opět domkem, nakreslilo dítě dovnitř přízemí původního domu miniaturní dům téže struktury jako hlavní velký (viz vedle dveří!), obdařilo jej rovněž komínem s kouřem a umístilo v něm zase figuru a předměty. Tímto způsobem kreslí dítě ještě až přes 5. rok, jak patrno z kresby další, kde — opět dle logického způsobu dětského řešení — přikreslena nejen k hlavnímu obrysu domu zahrádka (= plot) s obvyklým 1 stromem, ale i k domku v přízemí, neboť ve skutečnosti byl to charakteristický znak příslušný celému domu. (Tab. XV., obr. 11). Konečně však dosáhlo dítě stadia, jež mu pravděpodobně již vyhovovalo, totiž obrysu jediného domu, jehož vnitřek přepažen vodorovnou čarou a oba díly buď vnějškem domu (okny a dveřmi) či vnitřkem jeho (zařízení kuchyní) vyplněny. (Tab. XV., obr. 16). Zmínky zaslouží ještě další podrobnost, k níž dítě logicky dospělo: výstup do 1. patra — schody. Podání z věku 5 r. 7 měs. 6 dní ukazuje vrstvu vodorovných čárek nad sebou

kreslených od země až k rovině 1. patra, přičleněných k levé straně domu. Ale již za 14 dní dospívá dítě ke konvenční kresbě zubovitého schodiště, rovněž připojeného k levé straně domku a do téže výšky stoupajícího. O problém schodů vůbec pokoušelo se dítě ještě před řešením výstupu do 1. patra, a to při úkolu zobraziti schodový sestup s kopce, na němž stál jeho rodný dům. Kresba z věku 5 r. 11 měs. ukazuje poslední stadium technického provedení „našeho domu", v obou částech (přízemí i 1. patře) průhledného.

Zbývá ještě pojednati o některých detailech. D v e ř e. Původní umístění dveří uprostřed domu stávalo se s rozvojem kresby vnitřku obydlí stále nemožnější. Poněvadž však dle logiky dítěte jakožto velmi podstatný znak obydlí v kresbě chyběti nemohou, pošinují se stále ke krajní svislé stěně (nejčastěji pravé), až konečně na ní definitivně ulpí, ať už směrem dovnitř nebo vně domu. Snad byl též druhý důvod ještě pro toto umístění, totiž snaha po názornějším jich zapuštění ve stěně, zjevu, k němuž se dítě vzrůstem pozorovacích schopností postupně dopracovalo. Způsobu tohoto užíváno většinou ve spojení s podáním vnitřku bytu; v současných i potomních kresbách domů z vnějšku vrací se dítě k původnímu jich umístění asi uprostřed přední stěny. V tomto způsobu provedení došlo děvče koncem období předškolního ještě k poslednímu detailu dveří, totiž k oddělení horní jich části s naznačením čísla domu.

T a š k y n a s t ř e š e, která je většinou lichoběžníkovitá, méně trojúhelníková, objevují se poprvé ve věku 4 r. 9½ měs. jako klikaté a nepravidelné linie, a to ve 2 řadách (ač vystřídány jsou i s užitím jednořadým). Původní lomenost linií (nezvládnutím jemnějších pohybů) ustupuje do roka s rostoucí hbitostí a zručností zoubkům dolů prohnutým. Sporadicky objevuje se koncem období i konvenční způsob křižování čar svislých a šikmých nebo vodorovných a šikmých.

V i k ý ř ve střeše objevuje se již od 5. roku a je zobrazen jako obyčejné okno. Neobjevuje se však pravidelně na všech domech, ani v dobách dokonalého podání (koncem

období), což poukazuje jen k tomu, že nepatřil pravděpodobně mezi znaky dítětem akcentované.

Podrovnávka (barevný pruh na stěně kolem základů venkovských domků) objevuje se poprve až koncem období (v 5 r. 10 měs. 8 d.) jako pruh vodorovnou čarou od ostatní stěny oddělený a svislým škrtáním začmáraný; tedy snaha opravdovým „natíráním“ napodobiti vznik onoho pruhu, který pro svou barevnou odlišnost od ostatních stěn domku počal v této době dítě zajímati do té míry, že jej odtud učinilo právoplatným znakem chalup kreslených „zvenčí“.

Okno otevřené vyskytuje se poprvé ve věku 5 roků a současně v něm 2 květináče, které však nadobro a záhy ustoupily záclonkám, jež od 5 r. 7 měs. stávají se trvalým znakem okna vůbec.

Ploty. Původní oplocení zahrádek (laťovité) ustupuje koncem období přechodným pokusům o podání odpovídající věrněji skutečnosti v některých podrobnostech. Dítě totiž snaží se nyní podati i tu část plotu, která ohraničovala i dvůr rodného domu. Tato část plotu složena byla z prken různé šířky, vodorovně a těsně k sobě kladených. Podání kresebné ukazuje zprvu věrné znázornění jednotlivých desek, později pak pojat celý plot jednotlivě společným obdélníkovitým obrysem. V tomto podání kresleny pak i zahrádky, do nichž od 5 r. vedou „branky“ (dvířka).

Přecházíme nyní ke zkoumání smyslu prostorového, ke způsobům, kterými dítě snažilo se řešiti tělesnost v podání více stěn budovy. Že dítě dovede na tomto stupni každý problém vyřešiti svým primitivním způsobem, podalo už více důkazů, posledně při zobrazování 1. patra. Když zase poprvé odhodlalo se znázorniti současně v témže domě kuchyň i pokoj jako dvě oddělené místnosti (5 r. 9 1/3 měs.), nakreslilo jednoduše dvě obdélné místnosti vedle sebe (v ploše), obě opatřilo střechami (každou místnost zvláště), dovnitř vkreslilo své typy figurální a věcné a úkol byl vyřešen k úplné spokojenosti malé autorky, bez jakékoliv snad tísně z vnějšího dojmu 2 oddělených budov. Že dítě jest si vědomo možnosti

více pohledů na budovu a tedy více stěn nežli je průčelná, ukazují nejlépe jeho pokusy o podání bočných štítů střechy, jež dobře z názoru rodného domu znalo a jež v kresbě z věku 4 r. $11\frac{1}{2}$ měs. prostě k podélné střeše průčelné přivěsilo v podobě trojúhelníků, po jednom ke každé straně. Ba nalezen tuto popsaný způsob — o dvou hlavních a jednom vloženém štítě — ještě za rok, ve věku 5 r. $10\frac{1}{2}$ měs. Z perspektivních jevů vystiženo — zcela spontánně — ve věku 5 r. šikmé sražení horních hran na otevřených půlkách okenních, jež stalo se pak v dalším užívání dítěte opět jedním z nejčastěji užívaných typů v podání oken vůbec.

Po skončeném popisu rozvoje kresby domu obytného zbývá podati ještě p ř e h l e d u ž i t ý c h b u d o v v ů b e c a vyznačiti charakteristiku budov zvláštních.

Obytný dům	přízemní	pohled dovnitř	38·—%
		pohled zevně	37·60%
	jednopatrový		7·60%
	dva domy vedle sebe		1·90%
Jiné	Kostel		12·40%
	Mlýny, škola, cihelna, venkovská stanice železniční		2·50%

Charakteristiky:

1. K o s t e l. Vysoká štíhlá věž s trojúhelníkovou střechou zakončenou křížkem. Vysoko pod střechou jedno okno (4 r. $9\frac{1}{3}$ měs.). Ve věku $5\frac{1}{2}$ roku přibývá nižší podélná budova, samostatná, ale těsně ke věži přikreslovaná (často zase s viditelnými lidmi uvnitř), která teprve běžný pojem kostela doplňuje. Občasné přikreslování schůdků k věžovité části kostela poukazuje na vliv prostředí („náš“ kostel), kde skutečně tyto schůdky před vchodem byly. Poslední stadium z věku 5 r. $7\frac{1}{2}$ měs. dokumentuje opět zbystření pozornosti dítěte k poslednímu detailu, totiž k cibulovité zaoblenosti střišky věžní (odpovídající skutečnosti).

2. Mlýn. a) parní (z věku 5 r. 5½ měsíce): vysoký komín, uvnitř od stropu visí potrubí (= čára), z něhož se sype mouka do pytle; kolem stojí pytle již naplněné; — b) větrný (z věku 5 r. 7½ měs.): obyčejný dům nebo věž s 3—4 lopatkami po stranách střechy či horní části budovy.

3. Čekárna na venkovské zastávce železniční (z věku 5½ roku): obyčejný dům s komínem, uvnitř na stěně „plakát“, dole lavice s balíky.

4. Škola: Veliký dům se spoustou oken ve dvou patrech, s 3 komíny (5 r. 11 měs.).

5. Cihelna: Nemotorná budova s ohromnou střechou, pečlivě vyloženou velikými kvádry (taškami jednotlivě kreslenými). Nad střechou na několika nožkách typická stříška deštěná (nad otvorem pro kouř z pece).

Všechny tyto budovy dítě dříve ze skutečného názoru znalo (i poslední „větřák“ v Morkůvkách blíže rodiště dítěte).

Shrnutí:

Obsahově. Dítě vyšlo od kresby rodného domu a to velmi brzy od vnitřku, který mu byl nejznámější a pro něho nejzajímavější, dopracovalo se ke stálému „svému“ typu, jak pro vnitřek tak i vnějšek domu, a toho pak ve svém grafickém projevu nejvíce užívá. K budovám jiným (kromě kostela) přechází poměrně pozdě a zřídka jich užívá. — Technicky. Od základního hrubého tvaru přechází v souhlasu se zdokonalováním zručnosti ruky a pozorovacích schopností ke tvarům určitějším, pevnějším, na jednotlivé charakteristické znaky i detaily stále bohatším. Nabytého takto typu užívá pak ve zvýšené míře potud, až jej zmůže úplně mechanicky, bez přemýšlení.

d) Rostlinstvo.

Prvým pokusem spadajícím v tento obor dětského tvoření kresebného bylo zobrazení „zahrady s květinami“. Poněvadž pak tento pokus učiněn byl v týž den,

co prvé hrubé zobrazení domu (4 r. 8 měs.), byl i celkový tvar zahrady silně podobný onomu předchozímu. (Tab. XVI., obr. 1). Povstaly hned 4 takové zahrádky na témže papíru; v každé z nich týž počet „květinek“, totiž 3 nakloněné čáry vedle sebe řaděné a umístěné uvnitř obrysu zahrádky (více v dolní její části), takže celek činil dojem nárysného podání květin v půdorysném pojetí zahrádky. Jediným znakem, který měl ony 3 linie charakterisovati jako květiny, byla malá vodorovná čárka v horní jejich části (asi znak pro květ), takže celek tvořil dojem křížků. Ale jako u předchozích zkoumaných motivů, tak i zde shledáváme se se známým úkazem: jakmile se začne dítě zmocňovati nového prvku pro obohacení svého slovníku kreslířského, činí hned s počátku mílové kroky. I zde. Hned druhého dne vzniká nová kresba, „domek se zahrádkou“, kde ke kresbě domku druží se kresba plotu zahrádky, z níž vyčnívají „nové“ květinky. (Tab. XVI., obr. 2). Plot sám charakterisován vodorovnou horní čarou, na níž jest připojena řada svislých čar (latí), půda neoznačena; od půdorysného pojetí zahrádky přeneslo se tedy dítě během dne k pojetí čistě nárysnému, detailovanému (latě!). I květinky byly již toho dne bohatší. Od horního vodorovného kraje plotu čtyři proutky svislé, od dola vzhůru tažené, na každém 2 kroužky („květy“), dílem kresleny přes proutek, dílem připojeny k jeho straně po boku.

Za 10 dní dochází dítě ke kresbě prvého stromu. V záznamech, týkajících se historie grafického zrození tohoto motivu čteme (18. listopadu 1916): „Růženka už vícekráte chtěla se pustiti — na prostřídání svých dosavadních figurek — do kresby stromů, ale vždy odradila ji změť větví, nevěděla, jak do toho. Já z pochopitelných důvodů jí vůbec neporadil. Když tedy přes všechno své žadonění dítě u mne nepochodilo, obrátilo se k matce (za mé nepřítomnosti) a tak stalo se, že jednoho dne po příchodu svém ze školy najdu celé dveře, kde jaký plochý kout pokreslený samými stromy (křídou), velkými i malými. Děcko se ovšem s křikem pochlubilo, že už „umí stromy“. Matka neodolala tentokráte prosbám dítěte a

předkreslila mu jeden strom běžným smrčkovitým způsobem. Kterak jej dítě svým způsobem zpracovalo, podává prvý jeho tužkový pokus z věku 4 r. $8^1/_3$ m. Kmen opět zdola nahoru kreslený, obstojně svislý, větve vodorovné, střídavě kreslené vpravo od kmene a vlevo od něho, někdy přesně naproti sobě, jindy pod sebou, při čemž vlivem nezvládnutých dosud pohybů počátek tahů přejede skoro vždy přes svislou čáru značící kmen. (Tab. XVI., obr. 3). Nekreslí však dítě dlouho strom isolovaně, sám pro sebe. Jakmile se jej již jednou zmocnilo, zasadí jej ihned do své zahrádky, takže ustálený jeho typ domku z oné doby vykazuje: dům s dvěma okny a dveřmi, připojenou laťovou zahrádku (dříve popsanou), v ní jeden proutek s kulovatými květy a 1 strom, obé poslední stejné dosud velikosti. (Tab. XVI., obr. 4). — Další vývoj v kresbě stromů jeví se v naznačení šikmých větví směrem dolů (4 r. $10^1/_2$ měs.), vzhůru (5 r. $3^1/_2$ měs.), stále oním smrčkovitým způsobem původním. Posledním způsobem kresby stromů je chomáčovité rozvětvení koruny (z horního konce kmene), kterého užívá dítě střídavě s prvým podáním smrčkovitým. Kmen je dlouho jen prostou čarou podaný, teprve koncem období objevuje se čarou zdvojenou (obrysem), někdy i tužkou vyčmáraný. Větve kresleny až do konce období každá zvláštním tahem, takže je patrno, že ke stupni obrysu (silhoeuty) u koruny vůbec se nedošlo. Větve jsou většinou holé, listí objevilo se po prvé v $5^1/_2$ roce, a to po prvé ve tvaru špičatých trojúhelníků, visících po jednom na samém konci větví špičkou dolů, později tvarů obloučkovitých zrovna tak umístěných a konečně v 5 r. 9 měs. ve formě obloučků a kuliček po celé délce větví umístěných. Ve všech případech podání listů jest toto přikreslováno důsledně ke spodní straně větví.

Květiny. Původní znázornění „květinek“ — svislé proutky s 2—4 kroužky v jedné řadě pod sebou — stává se bohatší co do počtu oněch kulovatých květů, jež řaděny jsou nyní již po obou stranách proutků; tyto dostávají se také hlouběji do plotu, rovněž půda pod zahrádkou jest již značena vodorovnou čarou, (5 r. $5^1/_2$

měs.). Za 2 měsíce zápolí dítě s podáním jakéhosi centrálního (kopretinového) květu: 4—5 oválovitých listů směřuje svým užším koncem k myšlenému (chtěnému) středu na konci stopky, která jest již pravidelně kratší než linie bývalých „proutků“ květinových. Dosažení tohoto středu je ovšem dosud velmi nedokonalé, grafické označení středu vůbec žádné. Tyto květiny rostou již z trávy, jejíž prvou formou (z věku 4 r. $10^1/_3$ měs.) byly šikmé čárečky jednotlivě pod figurami črtané, nynější pak způsob ukazuje na chumáčovité čmárání, poloze ruky nejlépe vyhovující (vpravo nakloněné). Dokonalé zmožení tvaru kopretinového (o 4, 5, 6 až 10ti i více plátcích korunních), se středem správně umístěným i značeným (buď začmáranou větší tečkou nebo později prázdným kroužkem) objevuje se zase skoro za 2 měsíce (v 5 r. $9^1/_3$ měs.). Tráva nebývá již pokaždé kreslena; dítěti stačí i pouhá „země“ (vodorovná čára). V jednom případě — o měsíc později — objevuje se použití květináče, ačkoliv prvé jeho vyskytnutí známe již z věku necelých 5 roků (v okně). — Od prvého dokonalého zmocnění se těchto centrálních květů dostává každá stopka po 2 bočních slzovitých listech (pod květy), v posledním pak stadiu místo jednoho z těchto listů vyrůstá na jeho místě mladý kvítek na krátké stopce, téhož charakteru jako květ hlavní. Koncem období předškolního objevuje se v 6 r. $^1/_2$ měs. vedle užívaných tvarů kopretinovitých nový tvar a to tulipánovitý, napřed s nezřetelným počtem cípu květních, za to s řádným vyznačením pestíku (velká tečka nahoře). Teprve později objevuje se žřetelný počet cípů květu, a to od 3 do 4. Pestík neopomenut nikdy. Stopka dostává na boku po 1 lístku známého charakteru.

Z plodů říše rostlinné zajímalo dítě samozřejmě nejdříve ovoce („trnky“ = švestky, jablka), zobrazené také jen v takové situaci, ve které je dítě po prvé a nejčastěji vídalo, totiž na stromě a při česání. Prvý kresebný záznam z věku 5 r. 1 měs. ukazuje v celém ději („česání“) nepoměrné zveličení onoho stromu, na němž jablka (prázdné kroužky) jsou narostlá a to po jednom skoro u konce každé větve, vždy vespod (jako listí!). Výkon

sám — česání — děje se v tomto zobrazení samovolným padáním do podstaveného koše; umístění jablek v koši je půdorysné. Zde tedy hlavním znakem „česání“ bylo padání jablek se stromu. Žebřík o strom opřený je prázdný. Pokrok zaznamenán o 5 měsíců později v ohledu výkonu sama, technické pak zdokonalení ukazuje podání z věku 5 r. $10^1/_2$ měs.: jablka přirostlá v celé řadě na spodu větví, na žebříku stojící muž dotýká se rukou prvého jablka dole na spodu prvé pravé větve, srovnání jablek v koši již nárysné, nepoměr mezi stromem a osobou již vyrovnán.

Vedle ovoce jediný druh, který dítě ještě z říše plodů zajímal do té míry, že mu dalo i výraz kresbou spontánní, byly h o u b y, které poznalo zase v jejich skutečném umístění, t. j. v lese. Prvé podání z 5 r. $6^1/_3$ měs. ukázalo opět důsledně přísné vybírání jen nejtypičtějších znaků: nožku (svislá čárka) a klobouk (oblouček nad nožkou nahoru vypouklý). Užito jich v kresbě lesa, mezi travou a stromy. O znak bohatším jeví se podání z věku 5 r. $10^1/_2$ měs., kde naznačeno vodorovnou čarou dolní zakončení kloboučku, při čemž však nožka proniká kloboučkem viditelně až k vrchu. Dalším krokem zdokonalení je už neprůhlednost kloboučku a posypání jeho tečkami, neboť postupně stala se dítěti typem houby muchomůrka, která pro svoji strakatost jeho zájem na houby vůbec upoutala. Posledním pak stupněm s dokonaným 6. r. věku stává se nožka této houby zdvojenou (obrysovitě).

L e s, v němž houby kresleny, je charakterisován pravidelným řaděním stromů přibližně stejné velikosti.

Shrneme-li nyní nejdůležitější zkušenosti s užitím prvků z říše rostlinné, vidíme, že začínají až po kresbě lidí a zvířat. Snad je toho příčinou jejich ztrnulost, nepohyblivost, zkrátka nemožnost vyjádřiti jimi určitý děj. Odtud možno pravděpodobně vysvětliti i nehojné jich užití, přes to, že ve skutečnosti patřilo trhání květinek a vázání jich do kytic a věnečků k nejčastějším a nejmilejším zábavám dítěte. I výběr co do obsahu je skrovný a váže se ponejvíce jen k největším představitelům říše rostlinné — ke stromům. V kresbě květin stačí dítěti dlouho jakýsi všeobecný indiferentní výraz schematický pro pojem „květinky“; te-

prve koncem období předškolního objevuje se diferenciace jak tvarová tak i v názvech, ovšem zatím jen u 2 typických druhů květin (kopretina — tulipán). Všeobecně pak všecky motivy rostlinné užity hned od prvopočátku v určitém rámci syntetickém, ať věcném (zahrada, tráva, les) či dějovém (česání ovoce), nikdy osamoceně, jednotlivě a vůbec nikdy s úmyslem dekorativním.

e) Předměty z okolí dítěte.

Teprve v době, kdy dosáhlo dítě prvého obstojného typu pro „svůj" dům (4 r. 9 měs.), obrátilo zřetel na předměty uvnitř se nalézající. Prvým předmětem ostřejší pozornosti děvčete stala se kamna, jichž tvarovému zmocnění oddalo se pak s celou vážností a silným zaujetím, až konečně učinilo je základním a nezbytným znakem každého vnitřku obydlí. Podrobnější popis technického zdokonalování bude níže uveden. Za 3 dny objevují se na společném papíře prvé vozy a vlaky, do týdne hroby s kříži, prvé pumpy, židle, stůl, postýlka, kočárek, hrnky, koš, do 14 dnů ještě skříň, studna s okovem, za měsíc prvé nástěnné hodiny (do věku 4 r. 11 měs.). Za $^3/_4$ roku vyskytuje se kresba kolébky, za měsíc na to prvá lampa a již se zdá, že věcný slovník děvčete je k vyjádření jejích dějů dostatečně zásoben. Nově už nacházíme jen prádelník (5 r. 10 měs.), záclonky v oknech a trakač. K vůli úplnosti pak zařazujeme pod toto záhlaví i kresebné podání hvězdiček, měsíce a slunka (chronologicky seřazeno).

Tento stručný nástin odhaluje nám pěkně vedle časového postupu i způsob a pochod dětského výběru. Vysvítá z něho, že prvé, co z neživých hmot a předmětů z okolí a prostředí dítěte dovedlo strhnouti k sobě v postupné periodicitě zájmové spontánně jeho pozornost, byly předměty zajímající je buď pro jejich schopnost pohybu (činnosti vůbec, či pro silnou představu o jejich užitečnosti (z materiálního ovšem stanoviska pojato) neb účelnosti. Takovými representanty staly se dítěti

našemu z prostředí nejbližšího — z bytu — kamna, z venčí povozy a vlak. Imponovaly asi dítěti zprvu také — vedle zmíněných již vlastností — svojí ohromností. Od nich přechází zájem dítěte již soustavněji k hlavním předmětům domácího nábytku a nářadí (řídké případy brzkých kreseb hrobů s kříži zaviněn vlivem hřbitova v nejbližším sousedství) a končí domácími předměty drobnějšími.

Percentní rozbor ukazuje tento přehled:

Předměty domácí:		Dopravní prostředky:		
Kamna	30·7 %	Povozy osobní	5·4	8·6 %
Stůl a židle	21·7 %	Povozy nákladní	3·2	
Postel	6·2 %	Vlak		5·4 %
Dětský kočárek	4·7 %	Pošta (dostavník)		3·6 %
Kuchyňské nářadí	3·6 %	Komediantský vůz		3·6 %
Drobné různé	3·5 %	Trakač		2·— %
Pumpa	2·5 %	Úhrnem		23·2
Skříň	1·4 %			
Studně	1·4 %			
Prádelník	1·1 %			
Úhrnem	76·8 %			

Stručný nástin technického vývoje nejtypičtějších předmětů:

a) Kamna. V prvém podání ze 4 r. 9 měs. (tab. XVII., obr. 1a, b) ztělesněna představa kamen jako předmětu hranatého a vysokého znázorněním jakéhosi kvádru čtyřhranného, jehož stálým znakem, charakterisujícím právě onu užitkovost či vlastní činnost kamen (= vaření) stává se hrnec s ouškem (později i s poklicí), postavený na kamnech. Dalším znakem hned od prvopočátku jeví se oválovitý knoflík u dvířek a konečně i oheň v kamnech a znázornění obsahu hrnečků, obé čmáraninou nebo tečkou. (Tab. XVII., obr. c). Za týden přibývá nová podstatná část kamen, a to jejich zadní vyšší část (kobka), naznačená obdélníkem na výšku postaveným a v prvém podání přikresleným pouze na konec horní části původního pratvaru čtyřhranného. (Tab. XVII., obr. d). Při této kresbě učiněn i pokus o znázornění kachlí, v kterémžto

způsobu zůstávají kresby asi $^3/_4$ roku, aby se poznenáhlu toto táflování (kachlovité) ztrácelo. (Tab. XVII., obr. e). Do této doby také nenadstavuje se již zadní vyšší část na konec části první, nýbrž přistavuje těsně vedle ní až do země. (Tab. XVII., obr. f). Zajímavým spoluzjevem jest, že od prvého vyskytnutí se kamen v profilové podobě dostávají se tato vždy těsně ke zdi (vliv odpozorované skutečnosti), čehož při původním primitivním znázorňování krychlovitém — o samotě nebo uprostřed světnice se vznášejícím — nebylo. V posledních stadiích (koncem období předškolního) přibývají poslední detaily: valí se z hrnců pára, u dvířek je truhlík s uhlím a lopatkou.

b) Postel. Prvé podání ze 4 r. 9 měs. ukazuje půdorysné řešení oné části lůžka, která v představě dítěte koná v použití nejdůležitější úlohu (dno). V lůžku ležící „maminka s Jiřinkou" toto půdorysné podání dokazují. Nohy lůžka jsou pouze dvě jako nejčastěji viditelné, podány kulovatým tvarem, setrvačností asi přeneseným sem z kreseb kočárku ze současné doby. Do měsíce docíleno sice již skoro úplně nárysného schematu lůžka, ale figurky v něm rozloženy jsou dosud půdorysně („maminka s Jiřinkou a Růženkou"). Přechodně zdvojuje se (obrysově) pelest nebo postranice, do konce dalšího roku pak ukazuje se snaha po podání vzorně ustlané postele se všemi součástkami, jež v té době dítě ve svém prostředí (slováckém) poznalo. Do konce 6. roku ustálilo dítě svoji kresbu schematickým liniovým podáním obrysu postele, do níž vkreslilo — opět zcela jednoduchou čarou po 1—2 polštářích do rohu lůžka s „duchnou" (svrchnicí) mezi nimi. Koncem období dostává každé lůžko stálý vedlejší znak, provázející tento motiv: noční nádobu pod lůžkem. (Viz podobný zjev u kresby kamen: hrnec na plotně.)

c) Dětský kočárek. Po prvé ve věku 4 r. 9 měs.: čtyřúhelník, technicky dosud nezvládnutý (skoro čtverec), na všech 4 stranách úplně uzavřený, o 3 kolech. Panenka uvnitř zcela viditelná; ke kočárku připevněno jakési oje (držadlo). (Tab. XIII., obr. a). Za $^3/_4$ roku z bývalého čtverce stává se již obdélník na délku rozložený, bez

horní strany vodorovné. Kola všechny čtyři vedle sebe. Obsah kočárku dosud viditelný. Panence přibývá polštář pod hlavu. (Tab. XIII., obr. b). Za necelý měsíc dospívá již dítě k lichoběžníkovitému tvaru hlavní košiny, k níž přibývají hlavně 2 detaily: stříška (bouda) a naznačení proutí na boku košiny (šikmo jednosměrně). Kola kreslena již jen dvě. Při kresbě boudky neodolá dosud malá kreslířka podání toho, že ví o přítomnosti panenky. (Tab. XIII., obr. c). Měsíc před ukončením svého 6. roku má dítě svůj typ kočárku hotový: na stříšce jsou záclonky a mašličky, košina propletena proutím (dvousměrným), držadlo závitnicovitě zahnuté, v kolečkách jsou loukotě. (Tab. XIII., obr. d). Od tohoto stadia přestává býti vnitřek kočárku průhledným, ježto více věnuje se dítě jeho vnějšku. Poslední ukázka (z posledních prázdnin před prvým vstupem do školy) dokumentuje tuto zvýšenou péči o vnější vzhled kočárku. (Tab. XIII., obr. e). Celkový postup tvarového zdokonalení kráčel tedy cestou od původního nejistého a neurčitého tvaru košiny obdélníkovitým přechodem ke správně odpozorovanému obrysu lichoběžníkovitému. Následovalo pak přibývání detailů zprvu co do skladby (stříška, vazba proutí), poté vzhledem k výzdobě (záclonky, mašličky, střapečky).

d) P u m p a. Technický vývoj tohoto motivu je pěkným dokladem stupňovitých přechodů od prvého podání čistě lineárního k vrcholnému podání dokonalého obrysu. V prvém zobrazení ze 4 r. 9 měs. jsou veškery součástky (hlavní sloup, táhlo i roura) pouhými jednoduchými čarami podané. Za $^3/_4$ roku zdvojuje se po prvé obrys hlavního sloupu a odtud již rychle (během měsíce) v tomto zdvojování se pokračuje: napřed trubice k výtoku vody a posléze táhlo. Ve věku 5 r. 10 měs. je schéma pumpy podáním cele obrysovým hotovo. Trojúhelníkovitá stříška na hlavním sloupu je dokladem ke zjevu, který sledujeme již od počátku u všech motivů: že totiž dítě při kresbě myslí na u r č i t ý předmět, zde tedy nikoliv na „nějakou“ pumpu, nýbrž na „naši“ pumpu, která skutečně tuto plechovou stříšku měla na svém vrcholu.

e) S t u d n ě s o k o v e m. Hlavní znaky: Kolo, okov,

voda ve studni. Naznačení hloubky studně oproti rovině osoby u studny stojící vyskytuje se poměrně oproti pumpě později (4 r. 11 měs.), v 5½ roce pokouší se dítě o podání otvoru ve střišce nad studní; koncem období (5 r. 11 měs.) jeví se snaha o znázornění obložení vnitřku studně kamennými kvádry. Celkem však kresba tohoto motivu ustupuje stále častějšímu užití pumpy, snad jednak pro větší složitost, jednak pro pocit nejistoty a bezradnosti nad řešením hloubky, kterou u studny názorem seznalo, kdežto u pumpy nikoliv.

f) Povozy. V kresbách dítěte objevují se hlavně dva typy vozů: dostavník a selský nákladní vůz, obé jako samozřejmý výsledek působení vlivu místního prostředí. Osobní pošta-dopravní, poslední památník starých časů, zašlý ve světové válce, byla dítěti velmi dobře známá zevně i uvnitř, neboť často bylo jí v rodině dítěte použito k jízdě buď na vzdálené nádraží nebo do okresního městečka (Klobouk u Brna). Není tedy divu, že z osobních vztahů stal se tento dopravní prostředek prvým ze znázorňovaných vozidel. V prvém podání ze 4 r. 9 měs. je to hrubý obdélník o 3—4 viditelných kolech, v něm naznačeno okénko (kterým se dítě z dostavníku dívalo) a uvnitř lidská postava. Poslední stadium tohoto motivu ze 6. roku ukazuje jak změnu základního tvaru (oblý kryt), tak i vystižení a podání detailů dítě zajímajících: brzdy u boku kočího (pohyb!) a schůdků (účelnost!). Loukotě v kolech pravděpodobně k takovým důležitým detailům nepočítá, ježto velmi často chybí. — Druhým z denně vídaných povozů byly venkovské nákladní vozy (deštěné), které časově vyskytly se asi o měsíc později nežli dostavník. Jejich hlavními znaky od prvých pokusů byla spodní plošina, naznačená vodorovnou linií a zadní čelo. V podáních pozdějších nalezena již obě čela, vzadu brzda, vpředu na oji řetězy. Počet viditelných kol stále kolísá mezi čtyřmi a dvěma. — Třetím a nejoblíbenějším motivem dopravním, kterého se sice dítě zmocnilo nejpozději (od 5 r. 8 měs.), ale pro jehož užívání opustilo oba — dějově chudší — druhy předchozí, stala se kresba komediantských vozů. Motiv tento,

v místním prostředí často vídaný, dal dítěti opět možnost, kresebně dosyta se vyhovořiti o tom, co se asi uvnitř vozu děje nebo pravděpodobně může díti. A poněvadž ze skutečného názoru (svojí zvědavostí) seznalo, že uvnitř onoho tajemného pro ni vozu žijí lidé jako ve světnici, kreslí odtud důsledně komediantský vůz vždy průhledný (jako dříve vnitřky domu) s výčtem všech oněch součástí, jež pro možnost bydlení a žití považuje za nejdůležitější. Jsou to opět v prvých pokusech kamna, do konce období pak i ostatní nábytek a nářadí (viz její světničky). Zevnějším znakem, odlišujícím tento vůz z poslední doby od průhledného domu, jest oblá střecha (s komínem a kouřem) a kola (3—2). Do 6 let věku přibývají schůdky k vozu, pod vozem pak sláma, někdy i vepř. (Tab. XXI., obr. 16).

g) Vlak. Od prvých pokusů o tento motiv (z věku 4 r. 9 měs.) neschází nikdy lokomotiva, charakterisovaná komínem, osobou uvnitř a dvířky s několika schůdky. Vozy jsou nedokonalé obdélníky prostě k sobě sražené, v prvých podáních prázdné. Hlavním jich znakem je množství kol libovolně pod vozy umístěných a seskupených. Kouř z komína od prvopočátku nechybí. Do měsíce stávají se sice i vozy průhlednými, takže je viděti figury sedící na lavicích (vodorovných čarách), ale tento způsob podání vozů brzy mizí, aby navždy ustoupil pohledu jen z vnějšku. Novým charakteristickým znakem stává se za 3 měsíce podání oken a dveří (zprvu v neurovnaném počtu a seřazení) a střechovitý kryt vozů. Z této doby datuje se též prvý pokus znázornění pece v lokomotivě. Poněvadž však v představách dítěte nebylo dosud jiného zdroje ohně a páry nežli v podobě kamen, nakreslilo prostě do lokomotivy (průhledně) kuchyňská kamna, dokonce i s obligátním hrncem na plotně. Upustilo však i od tohoto pokusu znázorňování vnitřku lokomotivy a kreslilo odtud velkou většinou lokomotivu jen z vnějšku. Za to věnovalo se více detailům. Lokomotivě přibývá vedle dokonalejšího znázornění komínu (v 5 r. 11 měs.) i pojišťovací ventil pro ucházející páru (která vždy naznačena), schůdky správněji umístěné, uhlák. Vozy do-

stávají pravidelně po 2 kolech, nejsou již těsně k sobě slepeny, nýbrž spojeny nárazníky; mají po 2 oknech, jedněch dvířkách se schůdky (z věku právě 6 let). V podání tuto uvedeném vyskytuje se u lokomotivy nejen vpředu kresba světelné lampy, ale i jakýsi náběh k naznačení oněch částí na dolním boku lokomotivy, kde jsou umístěny parní válce. Jako konečný doklad k tomuto postupnému zaostřování pozornosti uvádíme konečně, že zde — při jedné z řídkých již příležitostí, kdy opět dítě podlehlo pudu znázorniti život uvnitř parostroje — nakreslilo oproti dřívějšku již osoby dvě, strojvůdce i topiče.

f) Písmo.

Ke konci výčtu a popisu jednotlivých motivů, dítětem spontánně graficky zpracovaných, připojeny buďtež stručně i ukázky z jeho pokusů o vlastní „písmo", které jaksi na tomto stupni přísluší rovněž do skupiny jeho kreslířských výkonů.

Na myšlenku „něco napsati" připadlo dítě dosti záhy (ve 4 r. 8½ měs.), a to u příležitosti, kdy zpozorovalo, že jsem cosi poznamenal do rohu jeho jedné kresbičky (bylo to tuším datum). Na dotaz děvčete odpověděl jsem, že jsem tam napsal její jméno („Růženka"), aniž bych ovšem nechal papír dítěti prohlédnouti. Toho dne nalézá děvče veliké zalíbení ve vyrábění samých „podpisů", krátkých to řádeček z klikatých linií, energicky podškrtnutých. (Tab. XVIII., obr. 1). Za 2 měsíce řádky se dlouží, ostré zoubky začínají kulatěti, mezi řádky volně rozhozeny nacházejí se jakési ostré háčky jakoby znaménka nad písmem. (Tab. XVIII., obr. 2). Za další 2 měsíce pozorujeme náběhy k jakýmsi velkým písmenům (podoby obráceného J), umístěným vždy na konci řádky a to tak, že přečnívají nad řádku směrem nahoru i dolů. Až dosud nebylo možno v „písmu" dítěte postřehnouti ani stopy po odkoukaném snad písmu psacím či tiskacím. Za ½ roku (5 r. 7 měs.) však již zřetelně rýsují se prvky z písma tiskacího, získané asi bližším povšimnutím příležitostným (v této době, kdy už zájem o písmo byl probuzen) a ovšem libovolně zpracované a doplněné. Za

další 2 měsíce ($5^3/_4$ roku) objevuje se nejen nový prvek z velkého písma tiskacího, ale i prvek z malé abecedy, a to elipsovité o. (Tab. XIX., obr. 5). Zde už dokonce docíleno jest jakéhos rytmického střídání malých a velkých písmen, jakož i souvislosti a plynulosti řádek. Do měsíce stává se vliv i touha po názoru stále mocnější. Z bedlivěji asi pozorovaného jména (monogramu a p.) buď svého či matčina nebo otcova (všichni máme křestní jméno počínající písmenem R) odvodilo si dítě „svůj" tvar, kterého potom s velikou oblibou a často (až do konce období) ve svém „psaní" užívalo. (Tab. XIX., obr. 6). Ustálenými tvary malými stala se písmena podobna u a a. Posledním pak stupněm v rozvoji stává se již psaní dle skutečného názoru, přímé totiž „opisování" (resp. obkreslování) různých tištěných nápisů, aniž by ovšem dítě významu či čtení jich vůbec znalo.

g) Shrnutí zkušeností z období grafického rozvoje jednotlivých představ.

a) Kresby sloužily dítěti v celém zkoumaném období pouze jako určitý způsob jeho výrazu dorozumívacího, sdělovacího, jako jistý druh řeči, kterou chce vyprávěti (ať už sobě nebo druhým) o tom, co je nejvíce v tu kterou dobu zaměstnávalo, zajímalo. Z toho důvodu, že snaží se svým kresebným pohovorem vypověděti vše, co o předmětu své kresby ví (co je zajímá či co je mu charakteristickým), dospívá přirozeně k tomu, že znázornění jeho řízeno je pouze představami, nikoliv smyslovým pozorováním. Jeho kreslení je rozumové, popisné, nikoliv optické. Odtud schopnost nalézti vždy prostředek k řešení jakéhokoliv problému.

b) Technický vývoj v popisu a zdokonalení motivu kráčí od prvotního pratvaru, prostou linií podaného (viz kresbu prvého člověka, prvého lůžka, prvé pumpy a p.) ke schematu obrysovému, se současným doplňováním detailů dítěti charakteristických. Postup v přibývání detailů řízen byl dětským pojetím jejich nápadnosti, užitečnosti či zajímavosti a odstupněn i jejich velikostí (jemnější detaily později, ač i zde byly výjimky!). Vývo-

jová linie podání figur lidských i zvířecích končí profilem, podání předmětů jejich nárysem.

Většina motivů datuje vznik prvých primitivních schemat z věku 4 r. 9 měs. Z toho následuje, že veškeren technický rozvoj, jak jsme jej u jednotlivých námětů až do 6. roku věku sledovali, vykonán byl během $1^1/_4$, nejdéle $1^1/_2$ roku, tedy vzestupem silně stoupajícím, aby pak po mnoho roků — jak jsme dalším víceletým šetřením zjistili — ustrnul na přibližně téže výši, nežli se vyšinul opět vzhůru. Ale i tento postup, o jehož náhlosti v době poměrně krátké se zde zmiňuji, nedál se přímočaře, nýbrž byl výslednicí jak skutečných jednotlivých vzestupů tak i dočasných zastavení, stagnací (kratších či delších), ba i eventuelních zvratů, poklesů. Ovšem vzhledem k dosaženým výsledkům v poměru ke krátké době možno prohlasiti, že výška jednotlivých vzestupů byla ve značné převaze nad délkou ustrnutí i nad kvantitou a kvalitou eventuelních poklesů.

c) Na vývoj co do obsahu a posloupnost časovou poukázáno bylo již dříve na příslušných místech. Připomínáme jen fakt, že jakmile se dítě zmocnilo určitého motivu a dostatečně se s ním vymazlilo (viz zmíněné již cykly kreseb s užitím deštníku, cykly vlaků, kočárků, kuchyněk, dvorečků se zvířaty, komediantských vozů a p.), přechází k námětu sice novému, nikoliv však, aby motiv předchozí úplně zavrhlo a opustilo, nýbrž aby jej učinilo občasnou stafáží či doplňkem svých nových kresebných hovorů. Tím však už zabíháme do oddílu o kresebných projevech syntetických, o nichž bude pojednáno níže.

d) Konečně budiž k technické i obsahové stránce všech motivů zkoumaných znovu připomenuto, co sděleno už v závěru kapitoly o kresbě člověka: že totiž zde popisovaný a námi sledovaný rozvoj neodbyl se a nevyvrcholil v periodě isolovaných představ, nýbrž až v rámci periody následující, jejímuž popisu se nyní věnujeme.

III. Perioda synthetických projevů.

Od prvých pokusů dítěte po zmocnění se schemat pro jednotlivé motivy pozorujeme u dítěte snahu po jakémsi užití jich, řízeném určitou představou jednotné scenerie, ať věcné či dějové. Skutečně také oněch papírů, jichž použito bylo dítětem pouze ke kresbě isolovaných motivů, bez vzájemných vztahů a po ploše rozhozených, nalezeno ve sbírkách našich velmi poskrovnu.

Tak už ve věku 4 r. 8 měs. vyskytuje se prvý pokus o kresebné podání určitého děje („Chlapci a jedno děvče byli v chalupě pro mléko a nemajú žádný a toť idú dom") — ač veškery složky jeho (chalupa, figury) jsou dosud na nejprimitivnějším stupni schematu. Je tu snaha po vystižení určité regulující představy, i když technicky dítě k podání ještě nestačí. Dle prof. O. Chlupa*) je to stupeň synthesy psychické, kterou dítě naše zahájilo veškeré svoje synthetické projevy vůbec. Jak zřejmo, týkal se tento prvý pokus znázornění určité činnosti, děje ze života, z oboru skutečných zážitků, dítěti známých.

Z nejbližších dnů na to pochází další pokus o synthesu, tentokráte z oboru věcného. Je to ono známé podání „našeho domu" s typickou zahrádkou, popsané u příležitosti kreseb prvých budov z věku 4 r. $8^1/_3$ měs. Jiný pokus o synthesu věcnou ukázala kresba z věku 5 r. 2 měs., kterou opět možno zařaditi pod synthesu s hlediska psychického, ježto technicky dítě nerozřešilo dosud představu „U nás doma" jinak, nežli pouhým kresebným výčtem předmětů i když je musilo umístiti vedle domu. Zrovna tak řešen v této době i případ kresby celého okolí rodného domu dítěte, kde prostě obsažen je kresebný výpočet hlavních představ: dům — dveře do vinného sklepa vedle domu — kopce v dáli.

Popsané tuto ukázky synthesy dějové i věcné, čerpané z nejrannějších kresebných projevů dítěte, stojí sice dosud na stupni technicky nezvládnutém, ale jsou zde a očeká-

*) Viz jeho citované dílo!

valo by se, že odtud již veškery kresby nebudou jiné nežli syntetické. Ve skutečnosti však nastupují trvaleji tyto projevy až asi od 5. roku věku, ač i pak není vyloučeno, že najdou se kresby značící pokles v tomto směru. (V kresbách Růženčiných nalezen doklad k tomu ještě z věku 5 r. $10^1/_2$ měs.)

Průběhem posledního roku ale u velké většiny prací již této myšlenkové jednoty dosaženo jest a to nejen ve smyslu psychickém nýbrž i technickém (dle profes. O. Chlupa: „dosažení psycho-motorické synthesy").

Pokusíme se nyní o stručný přehled a popis obou skupin, věcné i dějové, v užití zkoumaného dítěte.

A) Celky věcné (30 %).

Jsou ponejvíce známy již ze zkoumání jednotlivých motivů a proto je jenom shrneme. Dají se roztříditi na 2 hrubé skupiny: a) budovy s příslušenstvím (zahradou, růz. ploty a brankami, schody, příslušnou pumpou a pod.), vše v pohledu zevně; b) vnitřky budov (se zařízením (kuchyně, pokoj, nemocnice, vnitřek mlýna, čekárna); c) motivy lesní (zřídka).

Veškeré tyto motivy přecházejí a objevují se i ve skupině celků dějových, ale počet tuto jmenovaný (30 %) jsou pouhé synthésy věcné, bez jakéhokoliv užití figurálního.

B) Celky dějové (70 %).

Již v úvodních slovech této periody bylo naznačeno, že od prvého zmocnění se poněkud jen obstojných kreseb figur snaží se dítě vetkati je v určitý život, podložiti je myšlenkově. Zvláště u postav lidských byla tato snaha po oživení velice zřetelná, i když podány byly na papíře úplně isolovaně.

Prvé náběhy k tomuto podkládání děje nejprimitivnějším figurkám lidským pozorovány v onom stadiu kreseb, kdy dítě počalo kresliti chodidla obou nohou stočená v jednu stranu i když ještě úplného profilu (v obličeji)

dosaženo nebylo. Ba i v oné době vývojové, kdy nedospělo dítě ještě ani k výstavbě úplného schematu (chybící ruce), vyskytují se již případy znázorňování určité myšlenky či děje. Snad právě ono stočení nohou v jednu společnou stranu, tedy jakási grafická představa pohybu vyvolala v dítěti i myšlenku o účelnosti, o uplatnění tohoto pohybu, představu cíle, který pak ústním výkladem ozřejmilo.

K jinému způsobu podobně primitivních počátků oživení svých figurek dospělo dítě, když technickou nezvládnutelností linie (směru a pevnosti) a neuspořádaností pohybů na počátku svého uvědomělého grafického tvoření nakreslilo buď celou figuru v nakloněné (prohnuté) poloze nebo aspoň hlavu vychýlenou buď vzhůru nebo skloněnou dolů. Tento zdánlivý pohyb těla či hlavy, původně nezamýšlený, byl rovněž dítětem ihned použit jako prostředek k uplatnění určité dějové myšlenky dodatečně figurkám přivlastněné. Příklady: „Děcko se dívá dovrchu.“ — „Chlapec hledá krejcar“ (obé z věku 4 r. 8 měs.). (Tab. XX., obr. 8, 9, 10). „Kluk se dívá na cestu, aby nespadl“ (4 r. 8⅓ měs.).

Poznenáhlu však snaží se již malá kreslířka o uvědomělé podání pohybu určitého. Její zkušenosti přispěním pudu po pohybu a pudu zvídavého se zatím stále rozšiřovaly, a tu hledí jich také ihned využiti kresebně k docílení dramatičnosti a pohyblivosti svých figur. Prvé, skutečně chtěné a úmyslné pokusy datují se z doby, kterou jsme popsali jako „užití jedné ruky“. Paže v tomto užití, ať při pohybu vpřed, nahoru či dolů, je ztrnulá, bez ohybu v lokti; jediným prostředkem ke zdůraznění pohybu zdá se eventuelní přehnání paže do délky, jak z připojených ukázek jest patrno. (Tab. XX., obr. 11, 12, 13).

U nohou nelze vůbec pozorovati snahy po zdokonalení pohybu. Lomení v kolenou není podáno nikdy, ježto převážnou většinou užité figury dítěte byly ženy a děti, kde poměr vyčnívajících částí nepřipouštěl již žádných komplikací. Ztrnulé a ztuhlé odtud podání nohou přeneslo se i na figury s podloženým dějem, dosud velmi primitivním. Souvisí tento zjev zajisté s celkovou

duševní úrovní dítěte tohoto věku, s jeho dosud skrovnou zásobou představ o činnostech a vztazích člověka.

Stupněm dalším stává se pokus o uplatnění figur více, které jsou již v určitém vztahu k sobě. Zase ale je to s počátku hlavně synthésa psychická, kde dítě svoji regulující představu doplňuje ústním výkladem, ježto technicky zůstává projev dosti nesrozumitelným.

Konečně ale vyvrcholuje synthesa i po stránce technické, takže kreslířské vyprávění dítěte stává se názornějším, souvislejším i bohatším. Zmocněním se tohoto stupně umožňuje se dítěti obsáhnouti svými projevy kresebnými veškery jevy a děje života, které je v jeho prostředí zajímají. Byly to zprvu děje velmi jednoduché, a to jak po stránce technické tak i obsahové. Technicky spokojilo se dítě skutečně jen popisem onoho vlastního děje, bez naznačení pozadí či rámce místního, v němž děj se odehrával. Obsahově pak vyčerpávalo se s počátku dítě jen na nejběžnějších a nejvšednějších jevech denního života svého prostředí a okolí, na jevech, pro něž my dospělí už dávno jsme ztratili oči.

Shrnuty dávají veškery jednoduché děje asi tento přehled:

Děje jednoduché (63·7 %).

a) Nejčastější:

Vozy s potahem, nákladem, osobami . . .	10·6 %
Maminka (rodina) na procházce	7·0 „
Děvče veze v kočárku panenku	6·2 „
Pohřeb	6·2 „
Maminka pumpuje vodu	5·3 „
Maminka nese děcko	3·5 „
U nás doma (před domem)	3·5 „
Na zamrzlém jezírku	2·7 „
Děvče váží vodu ze studně	1·8 „
Celkem	46·8 %

b) Ojedinělé:

Maminka vede děcko. Maminka pere.
Děti jdou do školy.

Maminka jde s putnou k pumpě.
Maminka pomáhá umývat kluka.
Děvčata se honí po kopcích.
Děvče žene vepře.
Děvčata a hoch v kroji se fotografují.
Taneček „Ta malá se sama točí.“
Písnička „Haj husičky ze pšeničky.“
Život zvířat na dvorku a j.
Celkem . . . 16·9 %

Od 5. roku věku dítěte nastupují v kresbách již houfně děje složité. Zde už komponovány celé scény, nejen s více figurami, ale i s příslušným prostředím (štafáží).

Děje složité (36·3 %).

a) Nejčastější:

Lidé v kostele (u kostela)		6·2 %
Česání ovoce		5·3 „
Venkovské „události“:		
Jarmark Houpačky Cikánské boudy Komediantské vozy Zabijačka	(Tab. XXI.)	5·3 „
Na procházce		2·7 „
V kuchyni		1·8 „
Práce na dvoře		1·8 „
	Celkem	23·1 %

b) Ojedinělé:

Děvčata pasou kozy.
Děvče jede do mlýna s trakačem.
Práce na poli (hnojení).
Když maminka pere a věší.
Jak jsme si hrály na hostinu v zahradě.
Naše procházka k obecní cihelně.
Na našem nádraží.
Z jevů přírodních:
Déšť (chytání vody pod okapem domu do nádob).

Sněžení.
Požár domu.

Celkem . . . 13·2 %

Rozborem veškerých užitých dějů zjištěno:

a) Veškerá kresebná vyprávění dítěte týkala se (až na mizivě nepatrné %) jevů či dějů, jichž dítě nabylo cestou skutečného názoru (prožitím), prostřednictvím smyslových zkušeností, podržených pamětí.

b) Nejčastější „vyprávění" mají předmětem takové děje, o nichž častým nazíráním má dítě nejjasnější představy, anebo ony, které naň — třeba při méně častém vidění — velmi silně citově zapůsobily.

c) Ze všech užitých dějů možno dále zjistiti fakt jednak o přeletavosti, pomíjivosti dětských zájmů, jednak o jeho zájmech trvalých, k nimž se periodicky vždy znovu vrací. Takovým oblíbeným motivem, na němž pracovalo dítě se vší neúnavností, pozorností a láskou, staly se výjevy z rodinného života, z domácnosti. Ve skupině jednoduchých dějů zjištěno tohoto jediného námětu 30·8 %, u složitých 15·1 %, celkem 45·9 % všech užitých dějů.

Do závěru oddílu o kresbě složitých dějů spadají též ojedinělé pokusy o znázornění dějů nezažitých a tudíž nepochopených, k nimž obsah dala buď vyprávění o událostech a zkušenostech cizích nebo konečně slyšené pohádky.

Samozřejmě toto dítě, ponechané pouze vlivu přírody a skutečného života, na jehož duševní rozvoj úmyslně nebylo ve smyslu urychlování a obohacování působeno, omezilo se při svých spontánních kresbičkách ve výběru takovýchto námětů na míru nejskromnější.

Z oboru prvého byl to jediný případ z celého období předškolního. Týkal se pokusu o podání „vojny v Rusku", jak o ní slyšelo dítě vykládati učitele K. u příležitosti jeho návštěvy o dovolené (přišel z fronty ruské jako praporčík v lednu 1917). Kresba je z věku poměrně velmi raného (4 r. $10^1/_2$ měs.) a nese také pečeť veškerých nedostatků technických tohoto věku. Psychicky podány (dle ústního výkladu dítěte) tyto představy: Nahoře: a) Pan učitel jede vlakem na frontu; b) p. učitel píchá nepřítele,

jednoho už porazil a šlape po něm; c) „zákopa“, to je ta díra, co tam p. učitel bydlí (kamna, stůl se židlí, svíčka na stole). Dole: „To jsou vojáci pod zemí v těch dírách.“ (Nemožnost myšlenky pobytu pod zemí bez tepla: kuchyňská kamna v každé „díře“). Uspořádání jednotlivých výjevů podáno v podobě posloupného kresebného zápisu jednotlivých myšlenek ve vodorovné řadě vedle sebe, bez patrného oddělování.

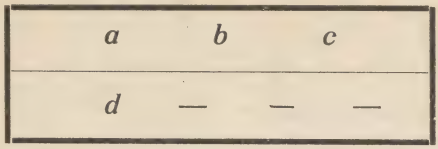

K oboru pohádek nutno připomenouti: Náš systém výchovný, neoddalovati dítě ze života přirozeného, skutečného, za účelem dosažení projevů ducha přirozeně se vyvíjejícího, nepřipouštěl žádných vlivů, které by snad těmto našim snahám překážely či je rušily. I otázka pohádek byla řešena s tohoto hlediska a vyvarováno proto zasahování v normální rozvoj představového života dítěte předčasným vzněcováním obrazotvornosti, kterou by mohlo utrpěti skutečné nazírání dítěte (zkreslování skutečnosti, odvracení od ní).

V době, kdy považovali jsme vstup pohádek pro duševní život dítěte již za uskutečnitelný, bylo děvčeti $4^3/_4$ roku.

Zásoba představ i slovník dítěte při celkové bystrosti a čipernosti jeho byly dostatečné, touha po vyprávění stykem s mnoha vrstevnicemi a vrstevníky probuzena a tak předložena dítěti prvá pohádka. Aby pak přechod od představ ze skutečného života k fantasii nebyl příliš náhlý, vybrána pohádka „O Budulínkovi“, z níž všechny jednající bytosti mohlo dítě ve své zásobě představ poměrně snadno nalézti.

V kresebném podání této pohádky pozorujeme prvý pokus o souvislé znázornění celého děje posloupným podáním jednotlivých momentů, dítětem spontanně vybraných a akcentovaných. (Tab. XX., obr. 21). Zde výčet

těchto momentů: a) „Budulínku, dej mi hrášku!“ (liščí hlava v okně světnice); — b) tři malé lišky čekají v díře (3 hlavy, nad nimi kopec s travou); — c) stará liška přiváží do díry Budulínka na ocase; — d) babička s bubínkem, dědeček s houslemi „jdou hrát na lišky“; — e) babička vede Budulínka domů, dědeček nese pytel s liškami. — Technické rozvržení plochy papíru:

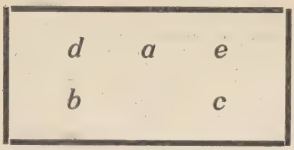

Hranic mezi jednotlivými scénami není rovněž ne základních opěrných linek.

Za $^3/_4$ roku teprve (ve věku 5 r. $5^1/_2$ měs.) objevuje se v kresbách pohádka druhá, pohádka sice velmi obvyklá a známá (proto jí bylo též námi užito), ale mající zároveň ony vlastnosti, které byly právě příčinou, že jsme tak dlouho s pohádkou onou odkládali. Byla to „Perníková chaloupka.“ Vystupování báby s dědkem, kteří mají choutky lidožroutské, děs dětí v lese potmě zabloudilých, vykrmování Jeníčka za účelem jeho upečení, smrt báby v peci — to věru byly velmi málo lákavé hodnoty, kterými mělo se vstoupiti v rozvoj dětské přirozené chápavosti a citlivosti. Ale učinili jsme pokus ten přece, jak pro eventuelní jeho grafické podání, tak i pro psychologické pozorování a sledování duševních jevů dítěte, provázejících naše vyprávění.

V nejbližším kresebném podání znázorněny — vlastním výběrem — tyto momenty: a) Děti blíží se po cestě k perníkové chaloupce (uvnitř viděti bábu, stůl, pec; zevně na obrysu domu liniovitě řaděné „perníky“; — b) Jeníček leží v kůlně na posteli, dědek venku hlídá; — c) bába u pece; — d) děti u ohně, v němž hoří bába. — Rozvržení plochy:

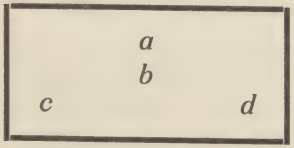

Užití opěrných vodorovných linií.

Tato pohádka objevuje se ještě třikrát do konce období ve spontánních kresbách dítěte, ale pokaždé již jen v podání jediného momentu z celé pohádky, momentu, který asi v pojetí dítěte jako nejdramatičtější utkvěl hlouběji v mysli dítěte. V jedné z oněch kreseb byl to moment vsunutí báby do pece, tedy rozuzlení kritické situace, zakončení celé pohádky (v 5 r. $7^1/_2$ měs.). V obou ostatních případech byl to naopak začátek, zauzlení celé historie, scéna příchodu dětí k perníkové chaloupce. (Tyto kresby jsou z věku 5 r. $10^1/_2$ měs., a ze 6 r. $^1/_2$ měs.).

Konečně koncem období objevuje se ještě kresba třetí a poslední pohádky, rovněž všeobecně známé „Červené Karkulky" (z 5 r. 9 měs.). Zde vybralo si dítě opět jen jeden moment, který pravděpodobně působil na dítě ve vyprávění nejmocněji. Byl to výjev, kdy Karkulka kráčí k domku, v němž už leží na posteli nachystaný vlk.

Kresby těchto 3 pohádek, psychologicky pozorovány, ukazují:

a) Dítě, znázorňujíc určité výseky dějové, zachycuje hlavně vrcholné, dramatické momenty, vážné pro řešení děje (buď jej zauzlující neb rozuzlující);

b) dítě instinktivně snaží se vždy o řešení rázu příjemného. Pokud je nuceno snésti scény zla, hledí se rychle přes ně dostati, případně zlo učiniti neškodným.

V našem případě došlo konečně k tomu, že úžas, který spolu s citovým rozrušením (rozhořené tváře, úzkostlivý obličej) doprovázel jmenované obě poslední pohádky, proměnil se poznenáhlu v odpor k tomuto druhu vyprávění nepřirozených dějů, jehož důsledkem bylo pak omezení pohádek vůbec.

B) Přehledná charakteristika kreseb.

V tomto oddíle shrneme různé vlastnosti kresebných projevů dětských, na něž v předchozích detailních pozorováních bylo u jednotlivých motivů porůznu upozorněno, a seskupíme je pod určitá hlediska, aby jednak vynikly nápadnější rysy těchto projevů, jednak aby konečný

názor na logický podklad většiny zjevů v grafických výrazech dítěte stal se nám tímto utříděním srozumitelnějším a pochopitelnějším.

a) Tak zv. „chyby paměti."

Příklad: Kresba lidské figurky, bez rukou, z věku, kdy už dávno dosaženo schematu co do skladby úplného.

Pokus o vysvětlení. Nedokonalost či neúplnost názoru nebo povrchnost v pozorování není možno zcela bezpečně a bez výhrad u tohoto motivu — právě nejprvněji a nejčastěji vídaného a nejlépe známého — připustiti. Jestliže tedy grafické znázornění svým výčtem hlavních znaků nevyhovuje představě, která v případě lidské postavy jest u normálního dítěte tohoto věku dostatečně jasná, jestliže chybí dokonce tak důležité údy jako paže (a to ne v ojedinělém případě, nýbrž velmi často) v obdobích technicky jinak značně pokročilých, kdy v jiných současných případech najde se hojně vhodných užití těchto údů — pak možno souditi již jen na dvě pravděpodobné příčiny: na spěšnost či roztržitost, s jakou často dítě pracovalo, nebo na fakt, že dítě v tom kterém případě nevidělo právě potřeby a účelnosti uplatniti tento znak v kresbě (paže). Skutečně také dítě kreslilo paže (většinou 1 paži) jen v těch případech, kdy sloužily figurce k určité činnosti.

Není tedy možno souditi vždy z nedokonalosti (neúplnosti) kreseb na nedokonalost představ či slabost paměti, nejsou to vlastně „chyby paměti" jako spíše — vedle uvedené již netrpělivosti — zjev primitivní logiky dítěte.

b) Dětská primitivní logika.

Proniká, uplatňuje se a jest zjistitelná vlastně v celém rozvoji grafickém už od nejrannějších uvědomělých pokusů o výtvarný projev vůbec.

V prvých pokusech zachycuje jen kmitavou a nejasnou dosud představu svými projevy zrovna tak ještě neustálenými a nezřetelnými; brzy však skutečné představy vlivem koncentrované pozornosti předstihují grafický projev, je-

muž silně překáží neobratnost technická, a tu omezí se dítě na zcela logický výběr oněch základních či charakteristických znaků, které pro popis svého vědění o předmětu považuje za dostatečné. Tak už sám postup při výstavbě schemat figur a předmětů ukazuje na jakýsi princip logický.

Ale tento princip dá se sledovati i dále při podrobnější analyse projevů jak isolovaných tak synthetických.

Jest to hned onen zjev dobře nám známý ze studie isolovaných motivů, totiž zdůraznění (často i zveličení) určitého znaku, jímž má býti ten který předmět od jiného (podobného) odlišen. Bylo možno dobře sledovati, že schéma pro člověka, jehož se dítě v prvých svých kresbách zmocnilo, sloužilo dítěti s počátku ke znázorňování lidí všeho druhu. Zrovna tak i prvá schemata zvířat, vozů a p. Ale s postupným rozvojem v pozorování a souzení snaží se dítě v kresbách docíliti v rámci téže třídy odlišnosti jednoho druhu od druhého a činí tak právě způsobem výše zmíněným. Připomínám několik jen příkladů z naší studie, s označením onoho charakterisujícího znaku: Voják — šavle; mikuláš — špičatá čepice; Slovačka a šohaj v kroji — rukávce (široké); kočka, králík — délka ocasu, uší; kohout — ocas; čáp — zobák; čekárna — plakát na zdi, lavice s balíky a j.

K této vlastnosti dětské kresby těsně přidružuje se podobná, rovněž na primitivním logickém chápání dítěte spočívající: záliba v některých podružných detailech, jimž připisuje dítě ve svém pojetí zvláštní důležitost, i za cenu nedokonalosti kresby v celkovém pojetí. Co záleží dítěti na tom, že svislé polohy domu ani uspokojivého obrysu není dosaženo, ale klika u dveří (často neúměrně zveličená) nesmí chyběti již od prvých počátků. Rovněž tak komín s kouřem. Jiné příklady: ucho u hrnců, držadlo dvířek u kamen (knoflík), stáčecí strojek u lampy, brzda u vozu a j.; u prvého znázornění vepříka: celkový tvar bezradný, ubohý (bez hlavy o 5 nohou), ale ocásek nechybí nikdy; u nehotových schemat lidských — spousta knoflíků a p. Bedlivější stopování těchto dítětem zdůraz-

něných podrobností nutí k úvaze, zda není zde jakési podvědomé zákonitosti, jež pudí dítě k povšimnutí a akcentování právě těchto detailů. Zdá se, že jest jí pravděpodobně silně založený smysl dítěte pro představy, jakkoliv související s hmatem či pohybem, jak ukazuje výběr těchto detailů.

Dalším projevem naivnosti dětského pojetí a souzení byly zjevy, jež možno shrnouti pod pojem průhlednosti motivů a které jsou jen dalším logickým důkazem toho, že dítě kreslilo to, co o předmětech vědělo a nikoliv jak se mu jevily. Sem patří celé skupiny domů s viditelným vnitřním zařízením i životem, hrnce na plotně s viditelným obsahem (i ohněm), rakve o pohřbech s viditelnými nebožtíky, vozy, šatstvo, rance na zádech průhledné, hlavy pod šátkem, pod kloboukem a j.

Konečně možno pod tento oddíl zařaditi i prvé pokusy dítěte o řešení prostoru a umístění předmětů v něm. Došlo k nim hlavně v období projevů synthetických, kdy snažilo se seskupiti na ploše papíru více předmětů či figur v celek věcný neb dějový. Z nejprimitivnějších případů, jež bylo možno sledovati, seznali jsme, že toto seskupení či rozestavení bylo pojato čistě půdorysně, třebaže předmět či figura sama byl v podání nárysem. Technicky řešilo dítě tento problém tak, že předměty a osoby v představě jeho bližší kreslilo oku blíže, tedy dole (při horizontální poloze papíru), předměty vzdálenější zase od oka dále, t. j. výše. Hojné toho příklady byly zvláště při kresbách průhledných obydlí, kde nakreslená osoba (či kamna) činila dojem, jakoby se vznášela uprostřed světnice nad stolem či nade dveřmi a pod., bez jakékoliv opěrné linky. (I kresby vojáků v zákopech byly podobně řešeny. Rovněž pouliční scény.)

Dalším stupněm umístění v prostoru jevilo se seskupení všech předmětů a figur do jedné řady vedle sebe, dosud však volně, bez naznačení půdy. Způsob tento netrval — průměrně vzato — dlouho, třebaže ještě ojediněle i v $5^1/_2$ roce věku se objevuje, a již nastupuje podání konečné, kterým dítě tato prostorová řešení v období předškolním uzavírá. Je to totéž řadění motivu jako předešlé, ale již

k určité opěrné linii, ať už tvořené dolním krajem papíru či zvlášť načrtnutou linií vodorovnou (řadění lineárné). Podání tohoto použito již do té míry všeobecně, že vedle dějů takto řešených, kde jaksi samozřejmě řadily se figurky s předměty do řady vedle sebe („po cestě"), najdeme i řešení synthés čistě věcných, jako jest pojem a představa „vesnice", kde více budov ať souvislých či o samotě stojících jest tímto způsobem podáno. Opěrná linka (nestačí-li jedna, tedy i více pod sebou) bývá sice nejčastěji vodorovnou, ale jsou i případy oblých v téže funkci jako předešlá („děvčata se honí po kopcích": vlnovitá linie opěrná), nebo takových, které jsou opěrnými liniemi předmětů řaděných v jiné poloze nežli vodorovné. Poslední tyto případy vyplývají z původního pojetí půdorysného, skříženého s nárysným podáním jednotlivostí. Příklad ze 4 r. 9 měs.: „Oplocená zahrádka". Půdorysné pojetí čtvercové. Dolní strana utvořená hranou papíru, další 3 strany nakresleny energickými liniemi v rozích se křížujícími. Tyto 3 strany staly se opěrnými linkami pro řadění latí v plotě, který je však podán nárysně a to pro každou opěrnou čáru zvláště. Skutečně také dítě kreslíc každou stranu plotu nárysně, otočilo vždy papír o 90°. —

Uzavíraje tuto stať o dětské logice nemohu nevzpomenouti ještě některých podružnějších úkazů a zjevů, jež také z této primitivnosti souzené jako samozřejmé (pro dítě!) vyplývaly. Týkaly se hlavně nejprvnějších stadií nově zmocněných motivů. Tak byl to hned způsob kresby stvolu prvých „květinek" a stromů: vždy zdola nahoru, dle vědomostí dítěte o růstu. Nebo: kresba prvých hrnečků (ať stojících či visících na zdi): vždy nahoře „otevřené" (= žádnou linií neuzavřené). Rovněž tak řešen otvor v komíně („aby kouř mohl ven"). U prvé kresby hada s podivením spatřujeme na konci jeho dlouhého (čárového) těla přikreslenou kratičkou nožku s chodidlem; dítě patrně nedovedlo si tehdy (ve 4 r. $10^1/_2$ měs.) představiti jasně pohyb živého tvora bez jakékoliv opory a tak sáhlo k tomuto řešení. Že ovšem i veškery pokusy o zdolání problému podání přízemku a I. patra zasahují svým ře-

šením postupným v tyto úvahy o dětském souzení a myšlení, je na bíledni.

Jiného druhu jsou občasné případy, jež možno konečně též do této kapitoly zařaditi, a to snad jako n e d o s t a t k y logického uvažování, zaviněné vedle rychlosti v kresbě též zahloubáním se do určitého oblíbeného detailu, pro který uniká logická souvislost. Jako příklady mohly by státi případy kreseb, kdy současně svítí na nebi slunce, měsíc i hvězdy, dokonce kdy slunko ocitá se i ve světnici (ojediněle.) Jiným takovým zjevem je komín s kouřem na střeše kostela. Posléze budiž sem zařaděn i případ, kdy dítě v době velmi hojných svých kreseb komediantských vozů přikresluje vedle vozu na vodorovnou opěrnou linku jinou oblíbenou scénu, totiž přípravu k česání ovoce (muž kráčející k ovocnému stromu se žebříkem), úplně zapomínajíc na to, že ona opěrná „půda“ je vlastně ojí od vozu.

c) N e p o m ě r n o s t (ve vztahu části k celku nebo celku jednoho k celku druhému).

Je to zjev v kresbách dítěte typický a stupeň dětskosti právě charakterisující. Je zapříčiněn několika důvody či okolnostmi. Bývá to velmi často n á h o d a, zaviněná rychlostí nebo častěji již citovanou netrpělivostí malé kreslířky. Jindy je to ú k a z v ě d o m ý či skoro vědomý, kdy k tomuto nepoměrnému zveličení a přehodnocení jednoho detailu dojde dítě snahou po zdůraznění a upozornění na důležitost, kterou mu ve své představě přisuzuje či na to, co mu představu onu typisuje. Příkladem mohly by býti uvedeny z periody prvých lidských figurek jejich ohromné hlavy, nepoměrnost paží, jimiž měl býti vyjádřen určitý pohyb, zveličení detailu na šatstvu či účesu (ohromná mašle), zveličení předmětu v rukou figury („pantáta hrabe hráběma“) a j., z periody projevů celkových pak značný nepoměr lidských figur k budovám, s nimiž tvoří určitou jednotu myšlenkovou, nepoměr koně k vozu (do něhož je zapřažen), nepoměr chůvy a kočárku, pasačky a kozy a j. a j.

Všeobecně možno uzavříti, že příčinou tohoto zjevu, vedle nedostatku pramenícího z nezvládnuté dosud kreslířské techniky a z neznalosti působení vzdáleností v prostoru, jest jednak nevyvinutý smysl pro správnost tvarovou co do vzájemného srovnání velikostí (předpokládající již vyšší stupeň schopností usuzovacích), jednak ono generální pojetí dětského kreslení, které je hlavně „vyprávěním“, pnoucím se k určité myšlence (vůdčí idei), již v prvé řadě dítě sleduje a kterou — při naprostém nepřemýšlení o vzájemných velikostech — snaží se kresebně zachytiti a podati.

d) Dekorativnost.

Prvé stopy dají se sledovati od $4^3/_4$ r. věku dítěte, z doby, kdy zmocnilo se prvého podání lomené (zubovité) linie na zástěrkách venkovských děvčat (jako krajky) a na střechách (jako tašky). Byl to odraz představ z předmětů skutečných a známých. Že dítě dospělo právě k tomuto cípovitému znázorňování (lomenou linií), jest jen dalším potvrzením toho, co už jsme sledovali u rozvoje všech bývalých motivů z periody isolovaných představ: že totiž dítě z nedostatků technické pohotovosti ruky i pro nepřesnost svého pozorování spokojí se určitým charakteristickým znakem, abstrahovaným z dotyčného předmětu, krajně zjednodušeným, který mu pak žádanou představu typisuje. Technicky bylo zdokonaleno podání zoubků během 9 měsíců ve tvary zaoblené (obloučky vyduté či vypouklé). Užito bylo zprvu tohoto zoubkování stále jen na takových předmětech, kde dítě ze zkušenosti vědělo, že podobné součásti jsou nebo býti mohou. Byly to — vedle zástěr, kapesníčků a tašek hlavně: slunečníky, živůtky, pokrývky na prádelníku, na posteli, na stole (jen pod vánočním stromkem!), záclonky v oknech, peřinka zavinutého nemluvněte.

Až dosud bylo užití zoubků vlastně kresbou reálných předmětů. Sotvaže však dítě dospělo k určité lehkosti v črtání tohoto prvku technického (v $5^1/_2$ roce) a s výčtem užitých předmětů bylo hotovo, nerozpakovalo se příliš

dlouho a počalo jej uplatňovati na takových motivech, kde nikdy užitě jej nespatřilo ba nemohlo ani spatřiti, neboť užití to postrádalo veškerých logických vztahů. Bylo to od 5 r. 7 měs. na těchto předmětech: oknech domu, komíně, nástěnných hodinách, na obrysu koně; do konce předškolního období „ozdobeno“ takto i slunko, kontury domu, střechy, dveří i plotu zahrady se stromem. (Tab. XXIII.).

Byla v tomto „mazlení“ jakási houževnatost v opakování a umisťování kdekoliv, bez přemýšlení, bez napjetí duševního, jakási kreslířčina mnohomluvnost, související v tomto pojetí asi rovněž s nedostatky logickými. Ale byla zde a my ji vzhledem k úplnosti našeho zkoumání prostě zaznamenáváme jako jeden z ostatních úkazů v projevech grafických. Že tak činíme pod záhlavím „Dekorativnosti“ dítěte odůvodněno budiž tím, že jednak nebylo lze zařaditi tyto projevy jinam (nebyly to vůbec kresby dle nějakých představ, vzpomínek či názoru), jednak proto, že častěji padla z úst dítěte při takové kresbě slova („hezké“ okynko a pod.), dávající tušiti jakýsi druh libosti z tohoto způsobu kresebných projevů. Je ovšem otázkou, zda cit tento prýštil ze snahy po „zkrášlení“ jmenovaných motivů či z podvědomého, silně vyvinutého smyslu pro rytmus, zjevu u většiny malých dětí všeobecně známého. Za svou osobu kloním se k názoru druhému, jednak z pozorování celkového vývoje tohoto dítěte, všech jeho projevů tělesných i duševních, kde rytmus uplatňován při každé vhodné příležitosti, — specielně pak proto, že i všechny další prvky takovéto „dekorativnosti“, k nimž se dítě po 6. r. věku spontánně propracovalo, nesly na sobě tutéž charakteristickou pečeť rytmického pohybu linie (smyčka, vlnovka, v období nižšího stupně školního).

e) Záliba v opakování motivu (řaděním).

Úkaz častý, rovněž charakteristický a snadno v rozvoji kresebného projevu sledovatelný. Vyskytoval se hlavně v periodě isolovaných představ, kdy po vybudování a

prvého zmocnění se určitého schematu dochází k houfnému opakování jeho, a to nejen po různu po celé ploše papíru, ale i — a to dosti záhy — k opakování ve způsobu řadění vedle sebe, bez úmyslu vyjádřiti snad nějaký děj (průvod) a ovšem i bez jakékoliv snahy po dosažení rytmu, který dostavuje se často sám s sebou. Tento způsob opakování řaděním nastoupil asi v dobu, kdy dítě dospělo při umisťování předmětů své kresby k lineárnímu uspořádání.

Všeobecně byla záliba v tomto opakování odůvodněna jednak asi stálou snahou dítěte o postupné zlepšování a zvládnutí motivu (aby jej skoro „psalo"), jednak též pozorovanou někdy touhou po takovém kresebném „hraní", které by vyhovovalo přirozenému sklonu dítěte po zaměstnání, jež by mu v řadě stále nových poznatků a dojmů dávalo příležitost k jistému duševnímu odpočinku.

Tato záliba v opakování téhož motivu bez jakékoliv určité vůdčí myšlenky je tak silná, že prostupuje nejen celé období předškolní až do jeho vyvrcholení, ale i pokračuje dále do nižšího věku školního.

C) Příčiny a vlivy

působící na obsahovou stránku kresebných projevů.

a) Vliv prostředí.

Proniká všemi uvědomělými projevy dítěte a to způsobem nad jiné zřetelným a určitým.

Už hned chronologický výčet prvých užitých motivů z periody isolovaných představ (člověk, vepř, dům se zahrádkou), ukazuje na vliv nejbližšího prostředí, rodného domu s jeho nejčastěji vídanými a tedy nejznámějšími bytostmi živými. Při bližším zkoumání jednotlivých motivů vyniká tento vliv nejbližšího prostředí ještě markantněji. Tak prvý výběr užitých lidských postav týkal se ovzduší rodinného jako nejbližšího („tatínek — maminka — babička"). Při rozboru pak figurálních námětů vůbec nad jiné vyniká užité % znázorněných „pantátů"

a „tetiček“ venkovských jakožto úkaz vlivu prostředí místního, venkovského.

Vlivem skutečných postav z okolí dítěte možno snad dále vysvětliti i fakt, proč už od prvých podání schematu lidského zobrazovány jsou figurky lidské oblečené, nikoliv nahé, dokonce snad s viditelnými genitaliemi. Myslím, že pravou příčinou toho nebyl asi stud, jako spíše vliv prostředí (oblečených postav), neboť zatím co během celého období předškolního nebyl zjištěn ani jeden podobný případ, nerozpakovalo se dítě nikterak, ve snaze podávati známé představy a zažité zkušenosti, znázorniti několikráte i akt výměny látek, zjev, který dítě jako reálný pojímalo a ze svých skutečných zkušeností odvodilo.

Obrátíme-li nyní pozornost k oblečeným figurkám dítěte, i tu obráží se jasně vliv nejbližšího okolí — venkova (mor.-slováckého), hlavně na obleku postav ženských, kde nejčastěji uplatňují se krátké široké sukně, zástěrky zdobené, šátky na hlavách, někdy i široké rukávce a okruží na krku.

Všimneme-li si blíže podání domů — ať zvenčí či z vnitřku — se vším příslušenstvím, předměty s jich polohou, umístěním, i tu bije do očí vyslovená snaha po podání představ zcela určitých, abstrahovaných přímo z okolí dítěte. Rodný dům jeho, jednopatrový se dvěma rodinami, s určitým počtem oken i dveří, se zahrádkou a 1 stromem, na svahu stojící (schody dolů), s příslušnou studní a okovem (někdy zastoupenou kresbou pumpy, vídanou zase u babičky), — to vše stalo se dítěti typem pro podání obytných stavení vůbec, i když už později s nimi volně kombinovalo. Toto lokalisování týkalo se stejnou měrou — jak už výše řečeno — i vnitřku obydlí: postavení kamen u zdi, předměty u nich, vedle, na zdi; myši na půdě, hrnec pod okapem. Předměty samy byly pak již vůbec věrným odleskem viděného a dobře známého, od hrubého stolu se dvěma zásuvkami (z kuchyně) až po detailní ozdůbky na stínidle lampy.

Detaily kostela — mlýna — cihelny — čekárny, žádný zobrazený předmět, žádný věcný celek nebyl „nějaký“

předmět či celek, nýbrž určitý, jedinečný, ve skutečném prostředí dítěte se nalézající a z něho užitý.

Téhož charakteru jsou i veškeré zobrazené „děje“, jak jsme pozorovali při rozdělení jich na jednoduché a složité. Obráží se v nich jako v zrcadle v prvé řadě celý rodinný život dítěte, poté život v místní osadě se všemi pracemi, radostmi i strastmi venkovanů. (I časté „pohřby“ jsou jen úkazem vlivu prostředí a okolí, totiž působení nejtěsnějšího sousedství se stále otevřeným hřbitůvkem vedle školy.)

Kapitolu tuto možno stručně shrnouti: Význam vlivu prostředí v tomto nejmladším údobí dětského duševního rozvoje jevil se po stránce kreslířského projevu jak v ohledu kvantity tak i kvality představ dítěte jako činitel nejmocnější a rozhodující.

Vliv pohlaví.

Možno-li vůbec o tomto vlivu pojednávati v případě dítěte tak mladého, pak dovolím si uvésti jen ty nejmarkantnější zjevy.

1. Co do obsahu: Kresba mužských figur zastoupením jak kvantitativním tak kvalitativním silně a stále pokulhává za figurami ženskými (viz péče o šat žen — mužů!) — Ani v jednom případě nezachycena v celé řadě užitých koní představa jezdce na koni. — Ve výběru užitých předmětů z prostředí a okolí dítěte jeví se zvlášť jasně individualita dívčí: četná kamna, lůžka, kočárky dětské, prádelník, záclonky, kolébka jsou toho dokladem.

Nejsilněji ovšem prozařuje vliv tento v užití dějovém. Je zajímavo, že dítě projevilo naprostou lhostejnost k životu vojenskému (kromě známého jednoho případu z „vojny v Rusku“), ač celou dobu předškolní prožilo obklopeno samými válečnými zjevy (vojáci na dovolené, chytání a eskortování sběhů, vojenské rekvisice, ležení ruských zajatců a p.). — Naopak pozorovati možno, že celým srdcem přilnulo děvče toto k výjevům z rodinného života, k zobrazování domácího ovzduší se všemi dítěti milými předměty a tvory, k zachycování scén, kde vždy musely býti účastny malé děti a pod.

2. Co do techniky. Citové podložení kresebných zájmů dítěte nese s sebou i důsledky po technické stránce výrazu. Bylo patrno, že při výběru zobrazených představ působilo často více srdce nežli důvody věcné. Následek toho jevil se jednak v omezeném počtu dítětem užitých představ, jednak v technickém jich provedení. Všem takovým představám, k nimž citový vztah byl vroucnější, věnovalo děvče daleko větší péči v provedení grafickém nežli představám jiným. Zvláště uplatňována tato vlastnost u milých detailů, kde všechna pozornost (i paměť) věnována hlavně jejich provedení, často do té míry, že jednak detail onen zveličen, jednak celek následkem jednosměrně soustředěné pozornosti k detailu byl povrchně odbyt.

Příkladů k tomu nalezli jsme v kresbách dítěte plno. Dokonce možno sem zařaditi i vysvětlení, proč dítě v podání pohybů lidských i zvířecích omezilo se na míru nejskromnější, na níž ulpí: pro možnost věnovati se za to zvýšenou měrou oblíbeným detailům šatstva, podrobnostem v úpravě a propracování milých předmětů.

c) Ostatní vlivy.

Sem možno zařaditi hlavně vše pronikající pud po pohybu, silně podporovaný pudem zvídavosti a pudem nápodobivým.

Pud po pohybu — respekt. smysl pro pohyb — jeví se v obsahu kresebném už v prvých čmáraninách a prvých isolovaných představách jako zvýšený zájem o vše pohyblivé vůbec, tedy nejen o bytosti živé, ale i o předměty takové, které v dosavadní zkušenosti dětské jsou v sebe nepatrnějším vztahu k představě pohybu. Prvé takové známky jevily se už při příležitosti kresby prvých obydlí, kde — u schematu dosud velmi nedokonalého po stránce vnitřní i vnější — nikdy nechyběly dveře s klikou a komín s kouřem, kteréžto dva detaily užívány důsledně i v kresbách dalších období. I zálibu v jiných detailech možno přiřaditi pod tento zjev: knoflíky u kamen, ucha u hrnců, brzda u vozů, schůdky

u vozů, to vše působí podvědomě vyvinutý smysl pro sdružené představy hmatové a pohybové. Nejsilněji ovšem proniká pud pohybový zájmem pro dopravní prostředky a zachycováním životních „dějů“, kterých zjištěno 70% oproti skupinám pouze věcným (30%).

D) Dodatky.

1. Kresba vzpomínková (dle viděného obrazu).

Vyskytla se v jediném případě ve věku 4 r. $10^1/_2$ měs., kdy pokoušelo se dítě podati obsah obrazu viděného před delší dobou v cizím bytě. Představoval „Rybáře, chytajícího na udici ryby“. Výsledek ukázal pouhý výčet hlavních figur vlastním způsobem (schematickým) podaných, se stafáží 2 stromků (smrčkovitých) u vody.

2. Kresba dle skutečnosti.

Jeden případ kresby pí. učitelky K., která seděla dítěti „modelem“ z věku 4 r. 8 měs. (viz obr. II/7), druhý případ kresby vnitřku kuchyně, za vědomého a úmyslného pozorování dítěte (o 2 měs. později). V obou případech byl to opět pouhý výčet typických znaků či předmětů, ovšem poměrně obsahově bohatší nežli obvyklá podání pamětná.

3. Kresba dle předlohy.

Jediný případ z věku 6 r. 1 měs. týkal se obkreslení hřbitovní scény z pohádky o Popelce podle umělecké pohlednice Kubelovy. Podání ukázalo opět přesný výčet všech hlavních předmětů, nejzajímavějším pak zjevem bylo, že přes přímý názor na obrázek veškero zobrazení prostorových a perspektivních jevů převedlo dítě ve svůj dosavadní způsob řadění lineárního (řada hrobů, zíďka se zábradlím. Postava Popelky rovněž postavena jinak nežli na předloze, totiž v obvyklý postoj v levém profilu. I kresebné její podání zjednodušeno v současný schematický způsob.

4. Technika kreseb.

a) Primát v užití dítěte má obyčejná měkká tužka nebo tužtičky barevné.

Počáteční kresby jsou v měřítku vždy větším vzhledem k nezvládnutým a neuspořádaným dosud pohybům svalstva jemnějšího. Z téhož důvodu vyskytuje se časté přetahování kostrbatých dosud linií v místech setkání (dotyku) jakož i různý přítlak, ku př.: silný při počátku dlouhého tahu nebo při končení tahu kratšího, od těla („proti srsti") taženého; slabé linie zase v opačných místech předchozích tahů popsaných.

Jakmile dosáhne ruka přiměřené ekonomie sil, ukáže se ihned výsledek v podobě dokonalejší pevnosti (plynulosti) čar, jakož i jich správnějšího směru (polohy). Tvary hranaté (obdélné a pod.) vznikají z přechodných tvarů oblých (viz nejprvnější stadia budov a oken!).

Co do velikosti stávají se motivy stále drobnějšími, hbitěji nahozenými (jakýmsi jen rychlým záznamem myšlenky) a konečně i co do vzájemných poměrů velikostí stále správněji vystiženými.

Spontánní užití pravítka objevuje se poprvé v samém konci předškolního období (5 r. $11\frac{1}{4}$ měs.), a to v prvém případě k pouhému jaksi vyzkoušení jeho účelnosti (dítě rýsuje jím asi 8 přímek po celé délce papíru, skoro bezvadně rovnoběžných ve vzdálenostech od 3 do 10 mm), v druhém a posledním případě k načrtnutí opěrné linky pro domky a figury. V obou případech použito pravítka k hotovení pouze vodorovných linií (odůvodněno snad podélným tvarem většiny obvyklých pravítek).

b) Vedle výhradního kreslení tužkou objevuje se ve velmi řídkých případech též užití štětce. Původní podání plošné (prvého dne užití z věku 4 r. 8 měs.) přechází koncem období k převládajícímu podání liniovému (obrysovému) zvládnutému již technikou tužkovou. Malováno jen inkoustem.

c) Ve výtvarných projevech dítěte, kresbám nejbližších,

vyskytly se i vystřihovánky (častěji nežli užití štětce). Stručně možno o nich shrnnuti asi tolik, že zůstávaly nepoměrně déle, vlastně po většinu období předškolního na stupni associativních kreseb, kdy totiž přikládalo dítě význam svým výtvorům teprve dodatečně dle toho, kterou představu (známou a zažitou) mu jejich výsledný tvar, ať už vzniklý vystřihováním prostým či s použitím přeložení papíru na 1 osu — vybavil.

Závěr.

Uveřejnění této studie děje se v době, kdy dovršilo dítě svůj 15. rok věku (8./3. 1927). Jeho kresebný vývoj sledován stejně pečlivě až podnes, a mohu jen otevřeně prohlásiti, že ze všech zkoumaných období dítěte nejcennějších a nejzajímavějších poznatků podalo nám právě období předškolní, období dětství v dětství.

Obsah.

Str.

Úvod 5
Životopisný nástin zkoumaného dítěte 10
Způsob zkoumání 14

A) Obsah kreseb.

I. Perioda čmáranic 17
II. Perioda isolovaných představ 19
Nástin vývoje jednotlivých motivů: 20
a) Postava lidská 20
b) Zvířena 32
c) Budovy 39
d) Rostlinstvo 45
e) Předměty z okolí dítěte 50
f) Písmo 56
g) Shrnutí zkušeností 57
III. Perioda synthetických projevů 59

B) Přehledná charakteristika kreseb.

a) Chyby paměti 68
b) Dětská primitivní logika 68
c) Nepoměrnost 72
d) Dekorativnost 73
e) Opakování motivů řaděním 74

C) Příčiny a vlivy.

a) Vliv prostředí 75
b) Vliv pohlaví 77
c) Ostatní vlivy 78

D) Dodatky.

Závěr 81

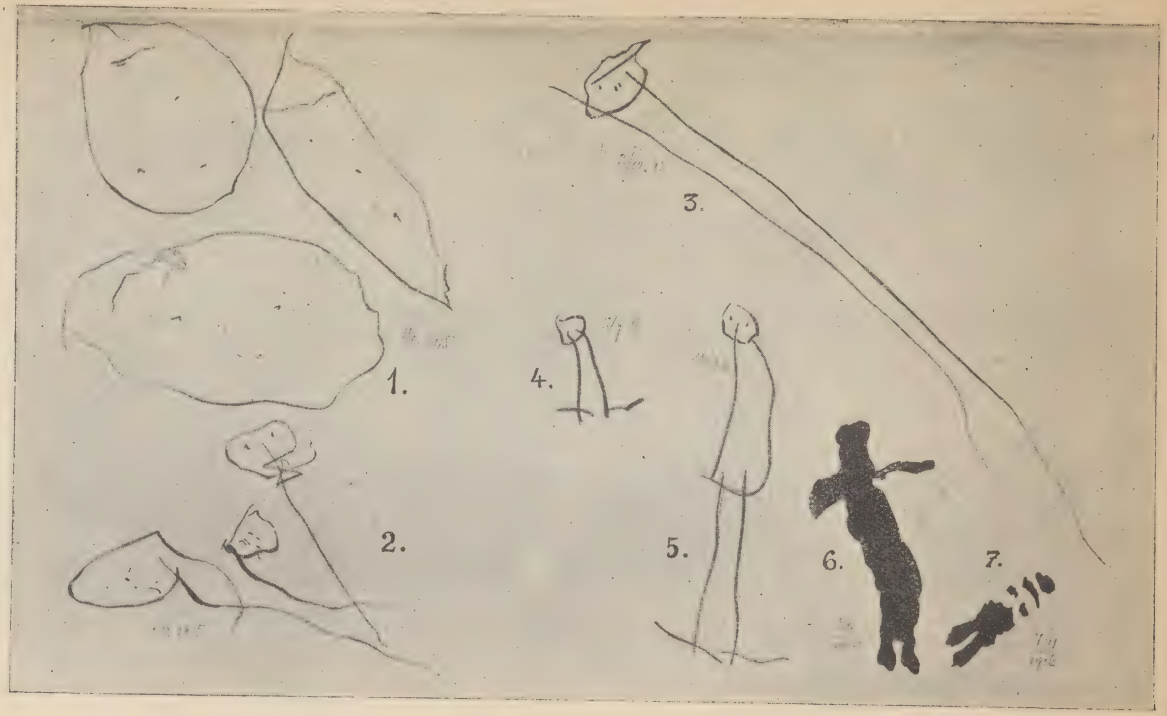

Tab. I.

Tab. II.

Tab. IV.

Tab. III.

Tab. V.

Tab. VI.

Tab. VII.

Tab. VIII.

Tab. IX.

Tab. X.

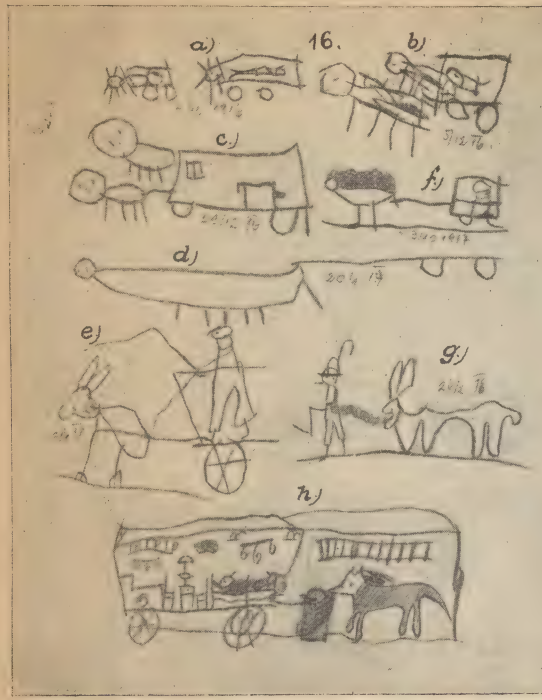

Tab. XI.

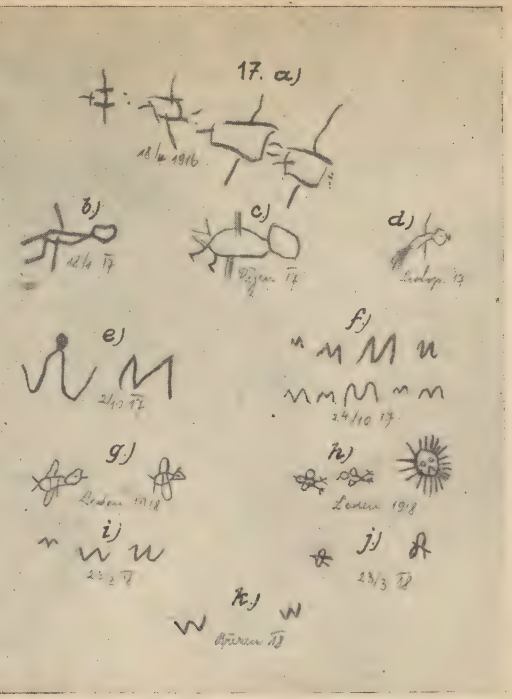

Tab. XII.

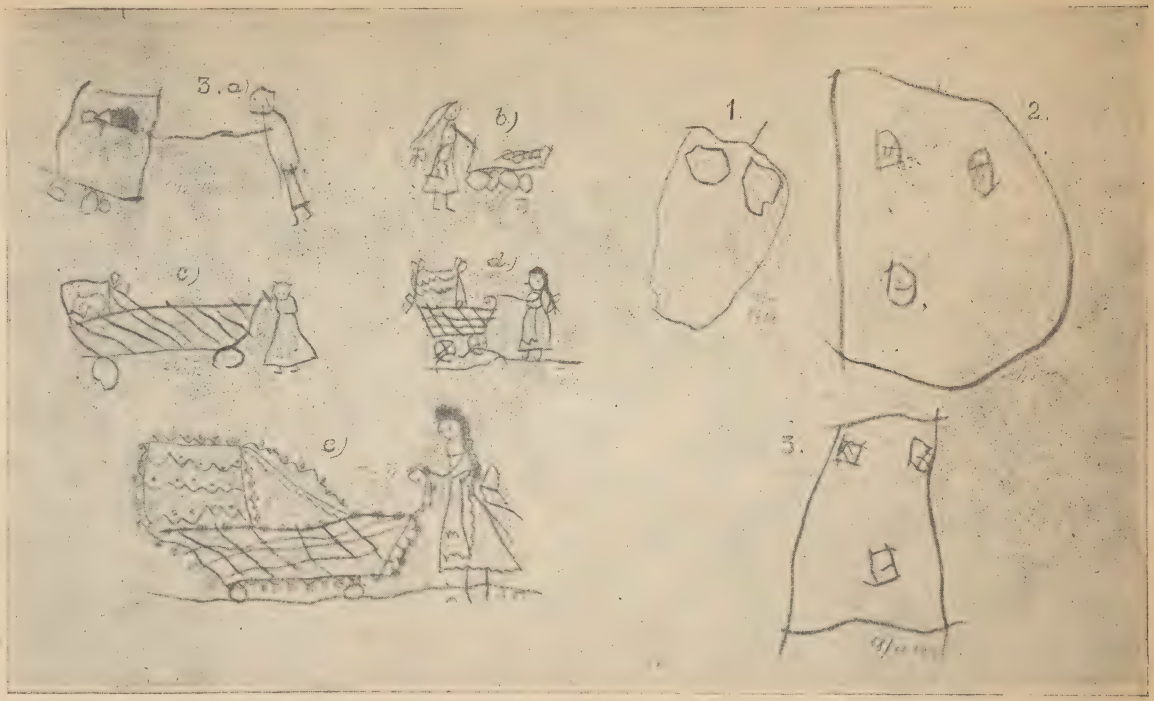

Tab. XIII.

Tab. XIV.

Tab. XV.

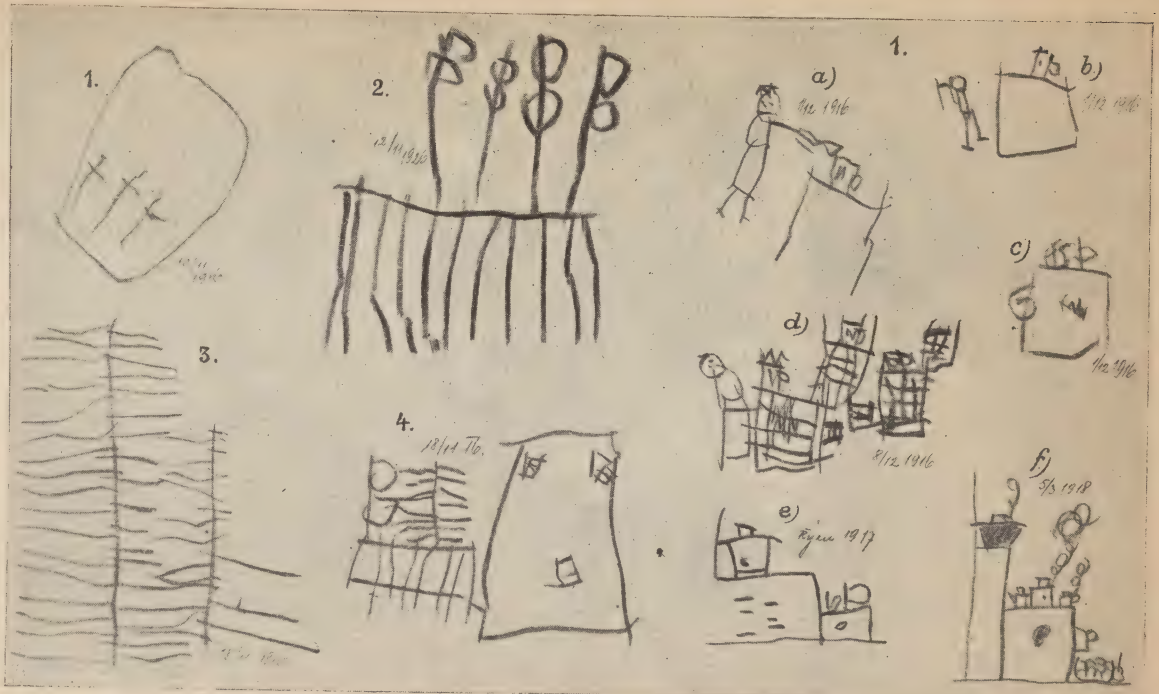

Tab. XVI.

Tab. XVII.

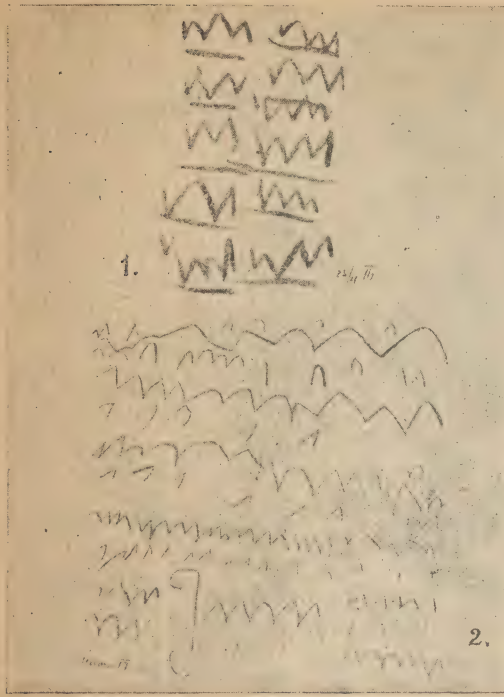

Tab. XVIII.

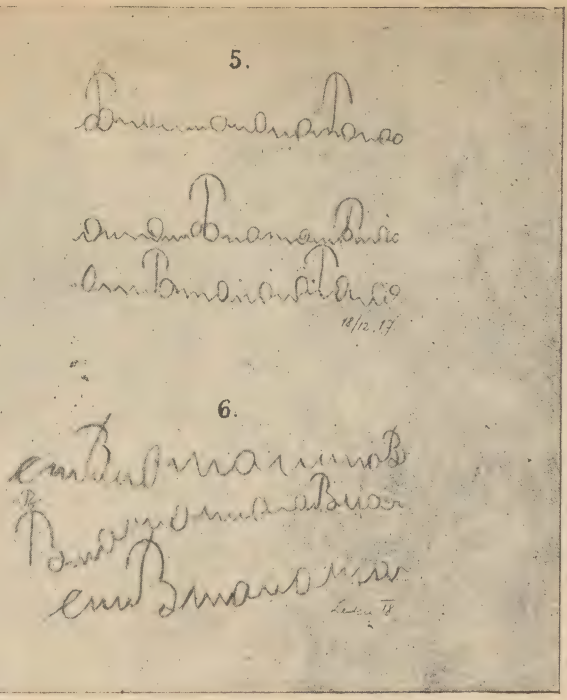

Tab. XIX.

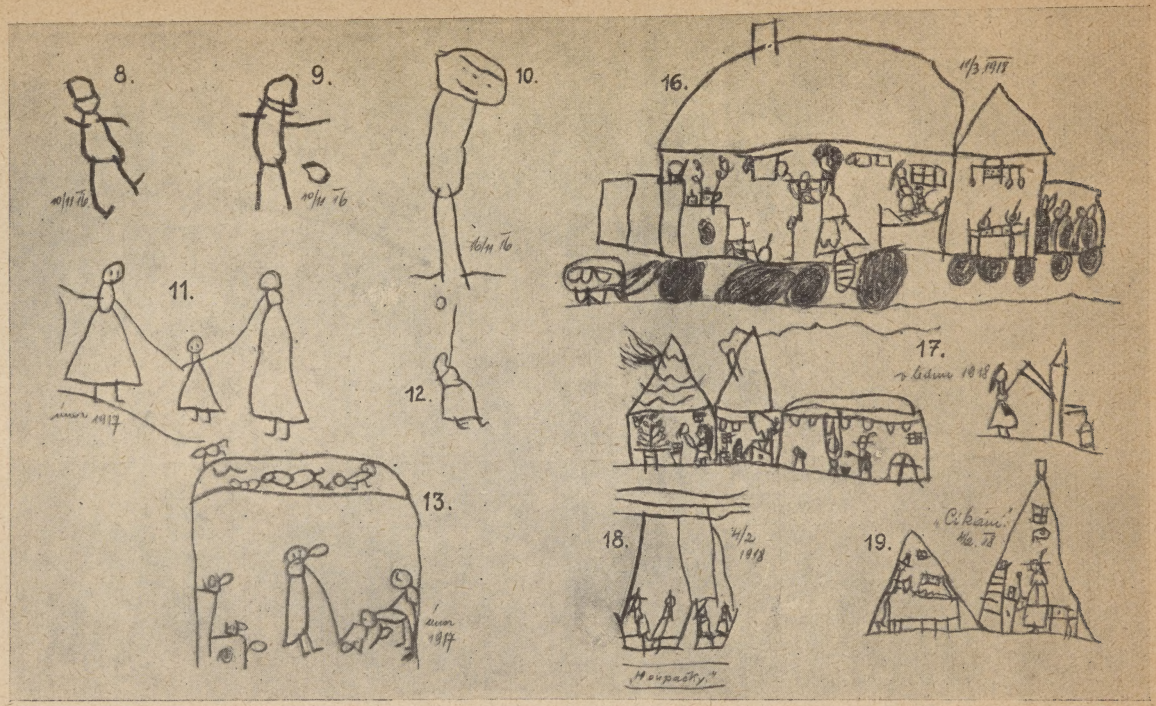

Tab. XX.

Tab. XXI.

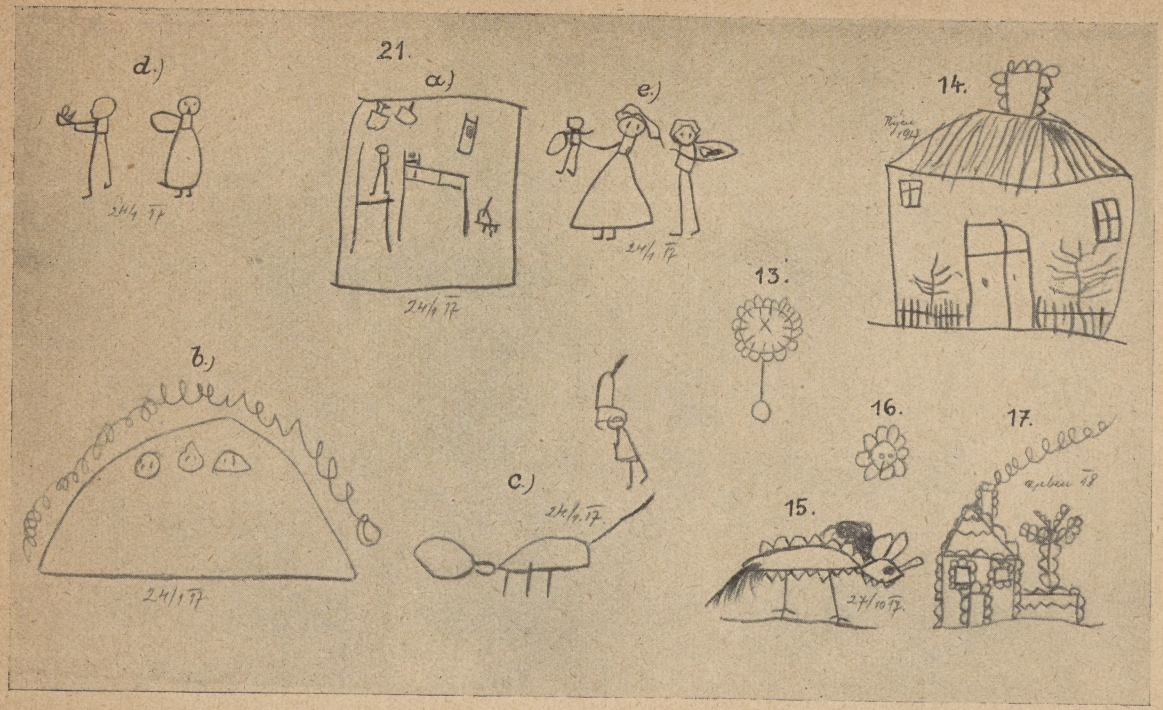

Tab. XXII.

Tab. XXIII.

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE
CU90611870

Sv. IV. Univ. prof. Dr. J. Tvrdý:

Úvod do filosofie

Spis tento je nepostrádatelnou příručkou zejména tomu, kdo chce prohloubiti vědecké studium výchovy. Výchova vyrůstá z myšlení doby a směrů jejích a musí býti filosoficky podložena, má-li býti opravdu směrnou a pravou. Publikace tato, která vyrostla z přednášek na škole vysokých studií pedagogických, bude důležitým pramenem i neučitelům.

Obsah: I. Co jest filosofie. II. Kritika poznání. III. Přírodní filosofie. IV. Filosofie hodnot. V. Filosofie dějin. VI. Filosofie umění. VII. Filosofie náboženská. VIII. Filosofie mravnosti. IX. Filosofie společnosti, státu a práva. X. Metafysika.

Cena Kč 12·60

Sv. V. Rudolf Čermák:

Kreslířský vývoj dítěte v době předškolní

Důležitost studia dětských kreseb s hlediska pedopsychologického je všeobecně uznávána. Přese vše však dosud poměrně málo studováno tu bylo dítě metodou biografickou, t. j. soustavným pozorováním vývoje dětských kreseb. Autor po 12 let pozoroval své vlastní dítě a podává zde podobná vědecky přesná pozorování v tomto směru. Je to jedinečná práce v české literatuře, tak úplná a soustavná a cenná pro českou vědu tím, že podává vývoj kreslířský dítěte českého. Ku knize přidáno na 100 obrazů podávajících doklady k vývodům knihy.

Obsah: Litertura. — Životopisný nástin zkoumaného dítěte. — Způsob zkoumání. — Obsah kreseb. (I. Perioda čmáranic. II. Perioda isolovaných představ). Nástin vývoje jednotlivých motivů. [a) Postava lidská b) Zvířena c) Budovy d) Rostlinstvo e) Předměty z okolí dítěte f) Písmo. III Perioda synthetických projevů. a) Celky věcné b) dějové. IV. Přehledná charakteristika kreseb a) Chyby paměti b) Dětská primitivní logika c) nepoměrnost d) dekorativnost e) záliba v opakování motivů) V. Příčiny a vlivy působící na obsahovou stránku kresby a projevů. a) vliv prostředí b) vliv pohlaví c) ostatní vlivy). VI. Dodatky. VII. Doklady originálu dětské kresby. Cena Kč 10·50

Sv. VI. Dr. R. Souček:

Psychoanalysa

Kniha tato jest podrobným úvodem do základních problémů a teorií psychoanalysy, která dnes zasahuje do všech věd duchovních, mytologie, vědy náboženské, etnologie, jazykozpytu, literární historie, estetiky a etiky, sociologie a zejména do pedagogiky. Autor podává obraz jejího vývoje, zjišťuje, co lze z psychoanalysy jako nesporně zjištěný fakt podržeti pro další vědecká bádání. Je to u nás kniha jediná svého druhu, důležitá k řešení problémů psychologických a pedagogických.

Obsah: 1. Vývoj psychoanalysy. 2. Chybné úkony. 3. Sen. 4. Neurosy. 5. Význam psychoanalysy. 6. Literatura. Cena Kč 6·30

Sv. VII. Josef Šanda:

Prvý rok dětského života

Biografické záznamy o dítěti.

Prvý rok dětského života je velmi důležitý pro rozvoj celého dětství. Právě tu je třeba, aby rodiče (zejména matky) se vývoje dítěte bedlivě všímali a data o dítěti se zapisovaly. Přítomná kniha sleduje chronologicky vývoj dítěte zejména i po stránce fysiologické. Cizina v tom směru má dílo Preyrovo Scupinových manželů, Shinové a j. u nás je tato kniha prvá, podávající rozvoj českého dítěte ode dne narození do let dalších (výzkumy své konal autor až do třetího roku).

Obsah: 1. Novorozeně. Projevy smyslové. 2. Luda houká. Směje se. 3. Pozoruje předměty v okolí, výská. Po hlase se točí. 4 Uchopuje předmět do ruky. 5. Sedí podepřen. Zaměstnává se rukama. Udrží se podepřen ve stoji. 6. Sám sedí. Plove na podlaze, žvatlá. 7. Zvedá se. Leze. První vědomosti. 8. Stojí u lavice. První zoubek. 9. Je dokojen. Sám stojí. 10. Přelézá první krůček. 11. Chodí. 12. Běhá rychle. Rozumí řeči. Cena Kč 6·60

Sv. VIII. Univ. prof. Dr. Dobroslav Krejčí:

Statistika

Ve vědecké pedagogice stále setkáváme se se statistikou, ať je to při výsledcích výzkumu dítěte i jinde v praxi školní. Krejčího kniha osvětluje z vědeckého stanoviska práci v oboru tomto a snaží se býti přesnou a vyčerpávající pomůckou učiteli ve všech směrech, pokud se týká dané látky.

Obsah: I. Co je to pravá statistika. II. Význam a užitečnost dobré statistiky, zvláště pro pedagogy. III. Jak se dobrá statistika dělá. (Teoretický základ — sbírání materiálu — kontrola materiálu — technické zpracování materiálu. IV. Jak se statistiky používá, (Analysa — cesty a pomůcky rozboru). V. Školská statistika zvlášť a její prameny u nás. Cena Kč 7·80

Objednávky vyřizuje každý knihkupec neb přímo

nakladatel B. KOČÍ, knihkupec

Praha I., Masarykovo nábřeží č. 14.